

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

NORDSLESVIG EFTER GENFORENINGEN

7 RADIOFOREDRAG

I KOMMISSION HOS
DANSKE BOGHANDLERES KOMMISSIONSANSTALT
NYROPSGADE 19, KØBENHAVN V.

NORDSLESVIG EFTER GENFORENINGEN

7 RADIOFOREDRAG

Lars H. Schubert
Amtssekretær
Husum / Marienhotweg / Tel. 527

SKRIFTER, UDGIVNE AF
HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
NUMMER 12

***D**er holdtes afvigte år en serie foredrag i radioen om den national-politiske udvikling i Nordslesvig. Hvor forskellige de end var, kan der siges om hvert enkelt, at det var klart og letfatteligt i form og sagligt og sanddru i indhold. Tilsammen gav de et så pålideligt billede af forholdene, at de vil have værdi langt ud over den tid, da de blev holdt.*

Det lå nært for Historisk samfund for Sønderjylland at ønske og søge foredragene trykt og udsendt samlet. Alle foredragsholderne skal have tak for, at de gik med til det. Jysk selskab for historie, sprog og litteratur trykte professor Troels Finks to foredrag i »Jyske samlinger«, ny række, bd. I, og der er særlig grund til at takke det, fordi det venligst har overladt os dets sats.

Yderligere litteratur om emnet indtil 1947 findes lettest ved hjælp af A. H. Feilberg Jørgensens »Grænselandet i det sidste århundrede«.

Åbenrå, november 1951.

H. L a u s t e n - T h o m s e n.

DEN FOLKELIGE GENFORENING

Af *Svend Thorsen*.

Vi taler jo om Genforeningen i 1920, men det vilde maaske være rigtigere at tale om Foreningen, eftersom Sønderjylland ikke siden Mid-delalderen havde været en Del af Danmark paa samme umiddelbare Maade som f. Eks. Lolland-Falster. Lige fra 1526 var det som Hertugdømmet Slesvig sammen med Holsten styret fra den danske Konges tyske Kancelli i København. Grundloven af 5. Juni 1849 gjaldt ikke for Slesvig, der indtil Afstaaelsen i 1864 maatte nøjes med en Stænderfor-samling. Selv om dette kun er statsretlige Kendsgerninger, var det dog ved Foreningen, eller Genforeningen, i 1920 tænkeligt, at de tidligere Tilstande havde efterladt visse Spor. Men naturligvis: det, der helt be-hersker Billedet, er jo dette, at fra Arilds Tid var Folkegrunden i den allerstørste Del af Hertugdømmet dansk, og at Nordslesvig fra omkring 1830 hævdede sig til egentlig dansk Bevidsthed, den første Betingelse for, at en Genforening med Moderlandet kunde ske efter Forløbet af et lille Aarhundrede. Med andre Ord: den folkelige Samdrægtighed tværs over Kongeaaen var det afgørende.

Men hvorfor saa egentlig tale om en Genforeningsproces, altsaa om noget ogsaa efter 1920 fremadskridende, der har den fulde folkelige Forening som Maal? Jeg vil lade en af Nordslesvigs egne Sønner svare, nemlig Professor *Troels Fink*. Han har skrevet:

»Genforeningen var ikke blot selve den statsretlige og administrative Ændring, der fandt Sted med Skæringsdag den 15. Juni 1920, men det var tillige en Tilpasning af tusinde forskellige Ting, hvorved Livet kom til at forme sig efter samme Linier Nord og Syd for Kongeaaen.« —

Ja, det er netop Sagen! Det kan ogsaa siges saadan, at de dernede, og vi heroppe, ved Genforeningen ikke havde helt de samme Forudsæt-ninger. Og det var kun naturligt. — Nu er der en Ting, jeg ganske be-stemt vil forvare mig imod, den nemlig: at give mine Tilhørere det Ind-tryk, at den Opgave, der forelaa efter 1920, var: folkeligt at forene et aandeligt Højland, det gamle Kongerige, med et kulturelt Lavland, Nord-slesvig. Derom var der slet ikke Tale — ja, jeg kunde fristes til at sige tværtimod! I Sønderjylland før 1914 kom nemlig *Søren Kierkegaards* mærkelige Ord til Anvendelse, dette, at Hjertets Renhed er at ville eet! For idet man ville eet, Genforeningen med Danmark, lagde der sig en

særlig Alvor over Menneskelivet; man søgte ikke blot at dygtiggøre sig borgerligt, men selve den nationale Anstrengelse befordrede Personlighedens Udvikling. Det kan være tvivlsomt, om dansk Liv til nogen Tid eller paa noget Sted er levet paa et højere Niveau end før 1914 i de bedste Hjem i Nordslesvig. I disse Hjem havde man i Virkeligheden ikke Genforening behov, for i kulturel Forstand var den sket, længe inden Grænsepælene blev revet op.

Men naar vi taler om det almindeligt forekommende, det gennemsnitlige, da bliver Billedet naturligvis et andet. Det kunde ikke være anderledes, end at i mange Hjem havde den lange Adskillelse fra Danmark medført et temmelig begrænset Kendskab til Moderlandet — og den tyske Skole var ikke ivrig efter at give sine Elever Lærdom i saa Henseende! Eller man laa maaske under for en Afstandens Romantik og troede, det var Ingemanns Danmark, man kom hjem til, skønt det dog snarere var Staunings. I det hele taget: en i 56 Aar bestaaende Landegrænse vil altid, hvor mange Baand der end knyttes over den, medføre, at meget former sig forskelligt paa de to Sider af Grænsen. De danske Sønderjyder samlede sig i Udlændighedstiden helt om deres store *nationale* Opgave, medens man i »det gamle Land«, som man dernede kaldte Kongeriget, var optaget især af den *politiske* Kamp. Tillige er det uundgaeligt, at Forhold og Begivenheder i den Stat, hvis Borger man er paa hver sin Side af en Grænse, indvirker paa ens Forestillinger og Opfattelse af mange Ting.

Alt sligt maatte nødvendigvis mærkes i 1920. Men hertil kommer noget særdeles betydningsfuldt, som kun meget faa Nord for Kongeaaen havde Øje for, nemlig at der eksisterede, hvad man har kaldt »et tredie Slesvig«, bestaaende af Mennesker, der hverken var danske eller tyske, en overvejende materialistisk indstillet Del af Befolkningen, der stod *mellem* de to Nationaliteter, og som Tider og Kriser kunde faa til at svinge fra den ene til den anden. Dette vil ikke sige, at Menneskene i »det tredie Slesvig« var mere troløse end andre, kun at de historiske Vilkaar havde nægtet dem Forudsætninger for et klart nationalt Tilhørsforhold, urokkeligt af ydre Omstændigheder. Om hvorledes det gik med dette »tredie Slesvig«, et af Genforeningsprocessens allervigtigste Spørgsmaal, derom vil De høre senere i denne Serie.

Men altsaa: skønt næppe nogen Sammenlægning af Landomraader har været mere berettiget end den, der skete paa Grundlag af Folkeafstemningen i Nordslesvig i 1920, er der dog god Mening i at tale om en Genforeningsproces. — Vi skriver nu 1950, snart en Menneskealder er svundet — hvor langt er vi da naaet? Jeg for min Del vil søge at belyse Sagen ved at vende mig mod tre Omraader indenfor det folkelige Liv, som det har formet sig i Nordslesvig efter 1920.

Først imod den *politiske* Udvikling.

I Tiden 1864—1920 kendte man i Nordslesvig kun een Politik: Danskhedens Fremme! Der havde ofte været Uenighed om de Midler, som bedst førte til Maalet, men selve Genforeningsviljen var ikke vendt mod en bestemt Del af det danske Folk, endsige da mod noget politisk Parti. I 1920 forstod mange, at Begrebet *Politik* nu vilde fremtræde mere nuanceret end før, men man saa med Forventning frem til det frie Folkestyre. Befolkningen havde saa længe levet under en prøjsisk, slet maskeret Enevælde, at man længtes mod Frihed i alle Forhold: Menneskelige, nationale og borgerlige. Adskillige var dog helt klar over, at Indlevelsen i dansk Indrepolitik ikke vilde blive nogen let Sag. Kun de færreste Danske Syd for Kongeaaen kunde ved Genforeningen have et virkeligt Kendskab til de politiske og sociale Forhold i Danmark. I 56 Aar havde Landsdelen tilhørt en Stormagt, der styredes autoritært og havde imperialistiske Maal, som altsaa vilde vinde udadtil — og i samme Tidsrum var der i Danmark foregaaet en demokratisk Udvikling under den modsatte Parole, nemlig den, at hvad udad tabtes, skulde indad vindes. Selv om langt den overvejende Del af Befolkningen tænkte og følte demokratisk, kunde det dog blive forbundet med Besvær pludselig at opgaa i et socialt Demokrati som det danske og samtidig lade den gamle, nationalt betonede Politik træde i Baggrunden for den danske Partipolitik.

Imidlertid: I 1920 var de fleste i Nordslesvig paa det rene med, at i et folkestyret Land kan der ikke drives praktisk Politik, uden at man deler sig efter Anskuelser, d. v. s. i Partier, og Spørgsmaalet var nu, hvorledes denne Deling vilde forløbe i den tidligere kun imod eet Maal vendte sønderjydske Befolkning. — Af dette Forløb kan der aflæses adskilligt om den folkelige Genforenings Gang.

Mange holdt for, at Bondelandet Nordslesvig helt overvejende vilde følge *Venstre*. Den danske Højskoles Indflydelse havde jo været stor; næsten alle de førende Mænd havde i Høresalene paa Askov, Testrup, Vallekilde og Ryslinge siddet paa Bænk med Venstres Bondeungdom. Paa Landbrugsskolerne i Ladelund, Dalum og Tune havde mange desuden modtaget et stærkt Indtryk af, at der bestod en Sammenhæng mellem det venstreprægede Folkerøre i Danmark og de Fremskridt inden for dansk Landbrug, som Sønderjyderne beundrede og søgte at tage ved Lære af. Men fremfor alt: Venstre stod med Historiens Nimbus over sig, det opfattedes som Frihedspartiet frem for andre og maatte allerede af den Grund tiltale mange af de nye Vælgere Syd for Kongeaaen.

Heller ikke *Det konservative Folkeparti* kunde i 1920 have nogen ringe Stilling i Nordslesvig, eftersom Højres Fanemærker under Forfatningskampen i Kongeriget: Kirken, Kongehuset, Forsvaret og Ejendomsretten altid havde indtaget en fremtrædende Plads i de danske Sønderjyders Bevidsthed. Det var ogsaa rimeligt at antage, at en Befolkning, der gennem Menneskealdre var vant til at være paa Vagt over for alt

nyt -- i hvert Fald naar det kom ovenfra og sydfra — efterhaanden havde faaet konservative Træk i sin Natur. De Forestillinger, man gjorde sig om dansk Konservatisme, forvirredes dog noget af det Billede, man havde af den tyske, der under Fremmedherredømmet var de danske Nordslesvigeres ofte hadefulde Modstander. Man maatte nok derfor alligevel foreløbig regne med en vis Tilbageholdenhed over for det, der bar Stemplet konservativt.

Af de i Danmark kendte Partier var *Socialdemokratiet* det eneste, som inden 1920 havde Fodfæste i Nordslesvig. Socialismen var bragt til Landsdelen af vandrende Geseller fra Hamborg, Kiel og Flensborg. Der var i det hele et livligt Vekselforhold mellem Byarbejderne i Nordslesvig og det egentlige Tyskland, og naar hertil kom det daværende Socialdemokratis Internationalisme, ja, saa maatte Resultatet blive en vis Svækelse af den nationale Indstilling til Fordel for en social. Mange saa i Socialdemokratiets Vækst en Fare for Danskheden. Uanset at Flertallet af Landsdelens Socialdemokrater vistnok stemte for Danmark ved Folkeafstemningen i 1920, var det rimeligt at formode, at Vælgerne vilde indtage en forbeholden Stilling overfor Partiet ved Valgene til den danske Rigsdag.

Det radikale Venstre syntes dog at være det vanskeligst stillede Parti. Det Ukendskab, der hos mange, og af naturlige Grunde, herskede med Hensyn til Partiernes Maal og Virksomhed, gjaldt navnlig de yngre Partier, og i konservative Kredse opfattedes oven i Købet *Det radikale Venstre* som et Fremmedelement, især paa Grund af dets Forbindelse med Brandesianismen og dets Holdning i Forsvarssagen. I andre Kredse blev det dog regnet Partiet tilgode, at det fuldt og helt havde stillet sig ved H. P. Hanssens Side i Grænsespørgsmaalet. — Om det *tyske* Parti er det ikke nødvendigt at tale i denne Forbindelse.

Det første Folketingsvalg fandt Sted den 21. September 1920, og dets Resultat viste, at Vælgerne helt havde stemt paa Grundlag af de Forudsætninger, hvormed de var gaaet ud af Fremmedherredømmet. Venstre fik en overvældende Tilslutning, næsten Halvdelen af de afgivne Stemmer eller betydeligt flere end Socialdemokratiet, Det konservative Folkeparti og Det radikale Venstre tilsammen. Opgjort i Mandater saa Nordslesvig saadan ud efter det første Folketingsvalg: Venstre 4, de konservative 1, Socialdemokratiet 1, de Radikale 1 og Tyskerne 1. Nok stod Venstre i 1920 meget stærkt ogsaa i det gamle Kongerige, men Valgresultatet i Nordslesvig var dog helt ude af Niveau med den politiske Stilling Nord for Kongeaen.

Vi vil nu lade en Aarrække hengaa, et Tidsrum, i hvilken de Kræfter virker, der blev sat i Gang ved Genforeningen med Danmark, og saa vil vi siden undersøge, om disse Kræfter har været saa stærke, at de har ændret ogsaa den meget ensidige politiske Stilling, vi forefandt i 1920.

I Mellemtiden vil vi vende os imod nogle af de psykologiske Vanskeligheder, der var forbundet med Tilpasningen til de politiske Forhold i det gamle Land. — De allerfleste Vælgere erkendte, at Deltagelse i det politiske Liv og Tilslutning til de danske Partier kunde være et værdifuldt Led i Genforeningsarbejdet. For adskillige, og for nogle af de bedste, var det dog i lang Tid ufatteligt, at 100.000, ja, maaske 300.000 Mennesker uden Uro og Besvær kunde indpasse deres Meninger i et Partiskema. De spurgte sig selv, om man ikke just ved *at tage Parti* gik Helhedsinteressen for nær? Den Omstændighed, at man i Grænselandet havde haft sin egen Politik, vendt mod Undertrykkerne, og derfor ikke havde fulgt saa nøje med i dansk politisk Liv, gjorde, at ved de første Valg spurgte ikke helt faa sig selv med tynget Sind: »Hvor skal vi lægge vor Stemme?« Hver Lørdag kom der en Taler for et politisk Parti, og den ene Lørdag gav mange det ene Parti Ret, den næste Lørdag et andet. Drejede det sig om et Vælgermøde med flere Talere, og tilmed af den rigtige Indpisker-Type, kunde de mere sarte Tilhørere føle sig hensat til en Brutaliteters Verden, de ikke før havde kendt. Som en jævn Mand sagde efter et politisk Møde i Hoptrup: »Naar de Rævepelse ikke engang kan holde Fred indbyrdes ved saadan et Møde i Forsamlingshuset, endskønt vi sang baade »Kongernes Konge« og »Fred hviler over Land og By«, saa er det noget Skidt det hele!« Et mindre drastisk og mere almindeligt Udslag af Usikkerheden var det dog, at man sluttelig stemte paa den Mand, man syntes bedst om, eller ret hyp-pigt skiftede Parti. En karakteristisk Følge af den indrepolitiske Isolation, hvori Sønderjyderne havde levet, var, at Ærbødigheden for Grundlovsdagen kun var ringe; blot et Faatal kunde være fortrolig med de Forestillinger og Følelser, som Femte Juni kaldte til Live i danske Sind Nord for Kongeaaen. I visse Kredse havde man ogsaa svært ved at forstaa, at Tjenestemænd kunde være Socialdemokrater, eller dog at de maatte træde offentligt frem for dette Parti. Socialdemokratiet opfattedes som samfundsomstyrtende, og i Tyskland havde det været en Selvfølge, at Statens Tjenestemænd stod paa Statsmagtens Side. Endvidere: Fra før 1914 var man vant til, at ved Rigsdalgsvalgene skulde dem paa den anden Side, d. v. s. Tyskerne, bekæmpes af yderste Evne, og det maatte saa vel ogsaa gælde i Kampen de danske Partier imellem. Denne Overførelse af gammel Holdning til en ny Tid kunde medføre, at Debatten blev unødigt haard i Tonen. Billedet af den politiske Tilpasningsproces er i Virkeligheden ikke uden visse tragiske Træk. De, der var kommet til Aars, var naturligt nok vanskeligst stillet. Den gamle Frimenighedspræst *Thade Petersen* i Haderslev sagde engang: »Vi, som er vokset op under Fremmedherredømmet, er politisk set dømt til at dø i Ørkenen, og det maa vi finde os i.«

Men — efterhaanden som Tiden gik, tabte mange af de Forhold, jeg

nu har omtalt, meget af deres Betydning, knyttet til en Overgangstid som de jo var. Valgene i den sønderjydske Storkreds viste ganske vist flere Gange meget store Svingninger, undertiden ogsaa paa tværs af Udviklingen i det gamle Land, men heri var navnlig den økonomiske Krise og de saakaldte Bevægelser Skyld — om disse økonomisk betingede Bevægelser vil der blive fortalt senere i denne Serie. Imidlertid, gaar vi frem til Folketingsvalget i 1939, det yderst betydningsfulde, hvorom der ogsaa senere vil blive berettet, da fik det Venstre, der i 1920 havde ca. 25.000 Stemmer og 4 Folketingsmænd, nu ca. 20.000 Stemmer og 2 Folketingsmænd. Det konservative Parti, der efter Genforeningen fik godt 7.000 Stemmer og 1 Mand valgt, fik i 1939 ca. 16.500 Stemmer og 2 Mand valgt. Socialdemokratiet, som i 1920 fik nærvæd 6.500 Stemmer og 1 Folketingsmand, fik i 1939 godt 31.000 Stemmer og 3 Folketingsmænd. Det radikale Venstres Mandat var bortfaldet. Dette betyder, at i Løbet af de første 20 Aar efter Genforeningen havde Vælgerne i Nordslesvig omlejret sig saaledes, at de forskellige politiske Partier i den genvundne Landsdel havde faaet nogenlunde den samme forholdsvis Tilslutning som Nord for Kongeaaen. Netop i 1939 skrev »Hejmdal«, H. P. Hanssens gamle Blad — jeg citerer:

»Det kan ikke hjælpe noget at lukke Øjnene for, at ogsaa hos os er de danske politiske Idéer og de Partier, der udtrykker dem, bleven noget fast og vidtrækkende. Ogsaa paa dette Omraade er Genforeningen naaet saa vidt, at de normale danske Livsformer og Vilkaar er bleven os naturlige — netop i Kraft af, at de er saa ægte danske.«

Siden 1939 har i Nordslesvig Tab og Vinding Partierne imellem fordelt sig saa temmelig som i det øvrige Land, hvilket jo vil sige, at paa det politiske Omraade er den folkelige Genforening fuldblyndet. —

Og derefter vil vi se paa, hvorledes det siden 1920 har forment sig for *Andelsbevægelsen* i Sønderjylland. Denne Bevægelse forfølger jo nok økonomiske Formaal, men den har i sin danske Udformning tillige en stærkt fremtrædende folkelig Side, fordi den paakalder Samvirke mellem Store Klaus og Lille Klaus paa lige Vilkaar, uanset Indtægt og Formue — den stiller altsaa Mennesket over Pengene.

I Nordslesvig stod man ved Genforeningen ikke fremmed over for Andelstanken, der navnlig havde præget Mejeribruget stærkt. De andre Sider af Bevægelsen var derimod kun ringe udviklet. Andelsslakterierne var ukendte, fordi Svinene solgtes levende sydpaa, ejheller Kreaturer og Æg var Genstand for Andelssalg, og Brugsforeninger havde kun faaet svagt Fodfæste. — Andelstanken mødte i 1920 mange Mænd og Kvinder, som forstod den fuldt ud og var ivrige efter at virke for den. Paa Egne, hvor Forbindelsen med kongerigske Skoler og dansk Folkeliv havde været intim, bredte Bevægelsen sig stærkt straks efter Genforeningen, utaalmodig som man ofte var efter at omplante og udnytte alt, der havde

vist sig værdifuldt i det gamle Land. At Andelsbevægelsens Fremgang dog blev ret langsom havde flere Aarsager, bl. a. den, at den til Grund liggende Idé nok var forstaaet i visse Egne, men næppe af den sønderjydske Befolkning i Almindelighed.

Og det kan man ikke undres over. Andelsbevægelsen Nord for Kongeaaen var jo et Resultat af en lang økonomisk og folkelig Udvikling, hvori Sønderjylland ikke havde kunne deltage. Ogsaa *her* var en Landbrugs-krise i Firserne, men som Følge af den tyske Korntold forløb den mildere end i Danmark. I hvert Fald: de sønderjydske Bønder var kommet ud af Vanskelighederne enkeltvis, hvorimod deres Standsfæller nordpaa havde overvundet Krisen ved at slutte sig sammen, nemlig i Andelsforetagender. Ej heller var Bevægelsen paa samme Maade som i Kongeriget knyttet til et Demokrati i politisk Frembrud. Hovedgrunden til, at de danske Bønder i deres Mejeri gav den Mand, der kun havde 1 Ko, samme Stemmeret som den, der havde 70, det var vel, at naar Venstre, vendt mod Estrup, krævede Folkestyre i Staten, saa kunde Bønderne ikke samtidig anvende privilegeret Stemmeret i deres egne Foretagender. Men dette politiske Problem havde man jo slet ikke staaet overfor i Nordslesvig. Den Lighed i Andelshavernes Stilling, der praktiseredes i det gamle Land, føltes ikke overalt som en Selvfølge her. I de sydligere Sogne, hvor Indflydelsen fra den demokratiske Udvikling i Danmark kun var ringe, var det Kørerne, der stemte — ogsaa efter Genforeningen. Ja, saa sent som i 1929, da der ved Kollund oprettedes et stort, moderne Andelsmejeri, blev Kravet om lige Stemmeret slaaet tilbage paa den ene bevægede Generalforsamling efter den anden.

Indstillingen var i det hele mere individualistisk end Nord for Kongeaaen. Det viste sig ogsaa derved, at mange Landmænd havde svært ved at give Afkald paa den Spænding i Tilværelsen, som kan være forbundet med personlig udøvet Handel. Den slesvigske Bonde har gennem Aarhundreder haft en stærk Markedstrang, navnlig i de vestlige Opdrætter- og Græsseregne. Bonden vilde tinge og handle selv; det var ham imod at overdrage sin Omsætning til andre, i Særdeleshed Salget. Dette at overlade Vurderingen af Kvæg eller Svin til en Eksportforening eller et Andelsslagteri føltes af mange som en personlig Umyndiggørelse. Rester af denne Indstilling bestaar den Dag i Dag.

Alt i alt kan det ikke nægtes, at i visse Egne havde Andelsbevægelsen svært ved at faa Fodfæste i Aarene efter Genforeningen. Hertil bidrog ganske vist ogsaa, at da det store Prisfald paa Landbrugsprodukter indtraf i Begyndelsen af Tyverne, kom det til flere økonomiske Sammenbrud blandt de nye Foretagender, hvoraf nogle var blevet opbygget for hurtigt. Af Aarsager, der dels var historisk, dels aktuelt bestemt, tog det sin Tid, inden Udviklingen modnede Sindene for Andelstanken. Det var dog ikke at vente, at Sønderjyderne, der fra Udlændigsaarene paa

mange Omraader var øvet i Sammenhold, i det lange Løb vilde have svært ved at flytte en Del af deres Initiativ over paa Andelsbasis. Det havde de heller ikke. Fra omkring 1930 skete der en stærk Udvikling inden for Andelsbevægelsen i Nordslesvig, idet nu ogsaa dens Idégrundlag var blevet mere almindelig kendt og forstaaet. Nu, i 1950, er man paa de fleste Omraader paa Højde med det øvrige Danmark, ja, paa nogle endda forud. Den meget store Fremgang for Andelsforetagenderne er sket Haand i Haand med en Omvurdering af Bevægelsen som saadan. Det mærkes maaske bedst paa et Sted som Graasten Landbrugsskole, oprettet 1924. Medens de første Elevhold tydeligt var præget af den gamle individualistiske Tankegang, har Ungdommen siden vist stor Forstaaelse af Andelsbevægelsen og Iver efter at fremme den. — Trods sit økonomiske Islæt er denne Bevægelse dog et saa fremtrædende og ejendommeligt Element i dansk Folkelighed, at det er ganske betydningsfuldt for den egentlige Genforening, den folkelige, at der nu her er Fodslag Nord og Syd for Kongeaaen. —

Endelig nogle Ord om *Sangen* før og nu.

Sangen var ofte Nordslesvigernes Tilflugt under den nationale Kamps mørkeste Dage. Sangen i Forsamlingshuset efter den velkendte »Blaa Sangbog«, indtil 1920 trykt i 56.000 Eksemplarer, havde en Undertone af Selvhævdelse; gennem Sangen følte man sig deltagende i dansk Aandsliv og Landsmandsskab.

Indholdet af »Den blaa«, hvortil man almindeligt forkortede Navnet, var Udtryk for et særligt Sangvalg, bestemt navnlig af, at Sangen havde en Opgave ogsaa som Kampmiddel. Her fandtes ikke blot Grundtvigs og Lembckes bekendte Kvad til Modersmaalets Pris, men tillige mange af de patriotiske Sange, som Hostrup, Ploug og Chr. Richardt havde digtet i Tiden før og efter 1864. Ogsaa Vilh. Gregersens, Mads Hansens og Zakarias Nielsens jævne Digtning var rigt repræsenteret i Bogen.

Den Kendsgerning, at alle uden Hensyn til Rang og Stand var med i Kampen mod de tyske Undertrykkere, prægede ogsaa »Den blaa«. Her var Sange baade om Bondens, Husmandens, Haandværkerens, Sømændens og Arbejdsmandens Gerning. Dertil Afholdssange, Gymnastiksange, Børneviser og smaa sentimentale Sange som »Det var en Lørdag Aften«, »En Sømands Brud har Bølgen kær« og »Sneen, den føg saa vide om Jord«. Den hele Bog var opbygget saadan, at den fyldestgjorde alle de Behov, som det lille, i Udlændighed stedte Folkesamfund havde paa Sangens Omraade. »Den blaa« havde nok et vist gammeldags Præg, men det var den populæreste Bog i Nordslesvig.

Efter 1920 fik den danske Sang i Sønderjylland en meget stor Støtte i de mange Lærere, der kom til Landsdelen Nord fra. I Skolerne lærte de Børnene nye Tekster og Melodier, og adskillige virkede desuden i Ungdomsforeningerne. Den store Strøm af unge Mænd og Kvinder, der

netop i de første Genforeningsaar gik til danske Høj- og Ungdomsskoler, kom tilbage med Sange, der ikke før var almindelig kendt.

I 1924 udkom den første reviderede Udgave af »Den blaa Sangbog« efter Genforeningen. Med Bibeholdelse af den gamle Grundstamme af Sange var dog enkelte skudt ud og til Gengæld nogle nye optaget, deriblandt Sange af Jeppe Aakjær, Valdemar Rørdam og Helge Rode. Den danske Sang gik overhovedet som et friskt Vejr over Nordslesvig i de første Tider efter 1920.

Som Aarene svandt, følte adskillige sig ikke mere helt tilfreds med »Den blaa Sangbog«, ja, nogle mente endda, at den var ved at blive en Hemske for Genforeningen paa Folkesangens Omraade. Forholdet var det, at efter 1920 mødtes det ældre Slægtleds Lyst til at synge de gamle, minderige Sange fra Undertrykkelsens Tid med Ungdommens Trang til at finde sin egen Tids Sang frem. Nogle tilstod rent ud, at »Den blaa«, trods Revisionen, forekom dem alt for præget af Fortiden, og de hævdede, at det umiddelbare Fællesskab med Danmark nu gjorde en for hele Landet fælles dansk Sangbog nødvendig. Disse Ønsker om en Afløser af »Den blaa« kom især fra den Del af Ungdommen, der havde været paa Høj- og Efterskoler og dér havde lært at kende de naturlyriske Sange af det 20. Aarhundredes Digttere, Mænd som Thøger Larsen, Ludvig Holstein og Johs. V. Jensen, til Kompositioner af Carl Nielsen, Oluf Ring, Th. Aagaard og andre. Nogle af disse Unge holdt for, at nu havde »Den blaa« gjort sin Pligt, hvorefter den burde afløses af Højskolesangbogen.

Sandheden var, at selve den fremadskridende folkelige Genforening maatte true »Den blaa«s Stilling som Fællessangbog. De fleste forstod meget vel, man ikke burde forlange, at den nye Slægt blot skulde »tralle vore Viser efter«, men at der laa en stor Værdi i, at Ungdommen blev fortrolig med det Opvæld af Digtning og friske Melodier, som Danmark havde kunnet glæde sig over siden Aarhundredskiftet. Dog fremhævedes stærkt, at »Den blaa« havde en særlig sønderjysk Tone, skabt af Kampen og Livet selv. Man lagde Vægten paa, at »Den blaa Sangbog« var fælles for hele den sønderjyske Befolkning, den var ikke alene gamle Højskoleelevers Ejendom, men en Fælles-Sangbog for By og Land, uanset social Stilling, politiske og kirkelige Skillelinier.

Sprogforeningen, »Den blaa«s Udgiver, nedsatte omsider et særligt Udvalg om Spørgsmaalet, der havde bevæget mange Sind stærkt. Løsningen blev, at der tilrettelagdes et Tillæg saavel til »Den blaa« som til Folkehøjskolens Sangbog, hvorefter disse, med Tillæggene, hver for sig nogenlunde kunde tilfredstille de fleste og tillige anvendes sammen.

I Dag, tredive Aar efter Genforeningen, findes Højskolesangbogen vistnok i flere sønderjyske Hjem end »Den blaa Sangbog«. Sprogforeningen leverer nu Højskolesangbogen til Forsamlingshuse og Foreninger, som ønsker den, paa lige Fod med den klassiske blaa.

Den Udvikling paa Folkesangens Omraade, hvis Hovedlinie jeg her har optrukket, skal maaske ikke tillægges altfor stor Betydning, men den er dog ogsaa et Vidnesbyrd om, hvor langt den folkelige Genfor- eningsproces er fremskredet i Trediveaaret efter den store Afgørelse. — I Grunden er et vist Vemod knyttet til denne Konstatering, thi idet Slæg- ten fra før 1920 nærmer sig et Maal, som den selv har villet, og aldrig har fortrudt, den vilde: den fulde Genforening med Danmark, saa føler den, at visse Værdier, der stod højt i dens Ungdom, nu er ved at blive afløst af andre, ikke af ringere, men dog af andre, fordi Vilkaarene ikke mere er de samme. Dette er imidlertid en Skæbne, som just en lykkelig fuldbyrdet folkelig Genforening bereder sit bærende Slægtled, Slægtle- det fra Fremmedherredømmets Tid, de nu aldrende Mænd og Kvinder, der skabte selve Forudsætningen for Genforeningen, og som vi derfor altid vil holde højt i Ære.

DE POLITISKE BEVÆGELSER I NORDSLESVIG I 1920'ERNE

Af *Troels Fink*.

I den tid, Nordslesvig var knyttet til Tyskland, efter 1864, især i årtierne op imod 1914, havde der i Danmark dannet sig et idealbillede af en nordslesviger. Det var en stout, selvbevidst bonde, der fra sin gård bød de fremmede herrer i landet trods, en mand der efter et ophold på en dansk højskole havde levet sig ind i dansk åndsliv og nu vågent og virksomt tog del i det nationale politiske og kulturelle arbejde på tværs af myndighedernes fortyskningsbestræbelser, en mand, der sad trygt på sin nedarvede jord, en mand, der kunne forvalte sin åndelige husholdning selv.

Der fandtes vel nok en hel del nordslesvigere af den slags, men det var langt fra flertallet; der var ved siden af dem talrige mennesker i landsdelen, der ikke havde synderligt kendskab til Danmark, både småkårsfolk og bønder; adskillige, særlig i de sydlige strøg ned mod den nuværende grænse, følte sig som tyskere, andre stod ligegyldigt over for spørgsmålet dansk-tysk, de såkaldte blakkede, og atter andre var af religiøse bevægelser draget bort fra interessen for politiske og kulturelle spørgsmål. Først efter genforeningen kom dette mere nuancerede billede af nordslesvigerne helt til sin ret.

Omvendt havde der under den første verdenskrig i Nordslesvig dannet sig et billede af forholdene i Danmark, der ikke svarede helt til virkeligheden. Fredslængslen og genforeningshåbet smeltede sammen. Danmark blev et symbol på freden, og det blev for bevidstheden landet, der flød med mælk og honning, hvor der var social tryghed og velstand for alle.

Forventningerne var højststemte, da genforeningen i sommeren 1920 blev fuldbyrdet. Men just da slog konjunkturerne om. Efterhånden som verden kom i lave igen efter den første verdenskrig, som produktionen i landbrug og fabrikker igen blev øget, faldt priserne. De gyldne tider var forbi. I Nordslesvig var landbruget udmarvet, jorden forsømt, besætningerne formindsket; der skulle en kraftanstrengelse til at bringe det på fode, og desuden skulle landbruget tilpasses til danske forhold. Det danske landbrug var mere intensivt end det tyske; det krævede større kapital. For at komme hurtigt igang optog mange lån i kongeriget, ofte på ugunstige vilkår.

Der blev taget fat på opgaverne med både dygtighed og energi, men det var dyrt; det sønderjydske landbrugs gæld voksede i hastigt tempo. Høsten var vanskelig i de første år af 1920'erne; men trods beskedent udbytte og vanskeligheder af forskellig art gik det dog fremad; da kom der i 1925 og 26 et kraftigt prisfald på landbrugets produkter som følge af, at den danske krone pludseligt fra en kurs på ca. 60 i forhold til guldværdien gik op i pari. Smør, der i december 1924 kostede 5,86 kr. pr. kg, kostede i januar 1926 3,18, og flæskeprisen faldt tilsvarende. I kongeriget havde man reserver at sætte ind mod krisen; det havde man ikke i Nordslesvig. Det havde været umuligt i løbet af de få år, der tilmed havde været vanskelige, at få noget til overs; de gamle markkaptaler var gået tabt. Det nordslesvigske landbrug kom ud i en alvorlig krise.

Blandt dem, der i forvejen stod fremmed over for alt det nye, der var kommet i 1920, hvad enten de nu, som medlemmer af det tyske mindretal ligefrem afviste det, eller, som de blakkede, havde stået ligegyldigt over for spørgsmålet dansk-tysk, var der en tilbøjelighed til uden videre at skyde skylden for alle ulykker over på det danske samfund som sådan. Det kan naturligvis ikke påstås, at danske politikere var helt uden ansvar for den uheldige økonomiske udvikling. Problemerne kunne være grebet an på andre måder; men der viste sig i Nordslesvig en dybtgående modsætning mellem dem, der følte sig solidarisk med det danske samfund, og som ad de sædvanlige politiske veje ville søge at råde bod på ulykkerne, og dem, som ikke følte sig eet med Danmark, som ulykkerne fik til at bryde staven helt over danske samfundstilstande. Blandt disse folk, der yndede at kalde sig slesvigere, rejste der sig en særlig politisk bevægelse. Af de vanskelige forhold for landbruget under dansk styre drog man den konsekvens, at Nordslesvig skulle se at blive et selvstyrende område, hvor bondens interesser skulle være ene-rådende. Forbindelsen med Tyskland 1864—1920 havde skuffet dem, nu var de skuffede af forholdene i Danmark. Slesvig, sagde man, men mente Nordslesvig, måtte hellere gå sine egne veje, søge at danne et samfund, hvor der var værd at leve for bønder; denne bevægelse kaldte sig *Bondens selvstyre* — eller i omtale Selvstyrebevægelsen — og blev ledet af en meget mærkelig mand, en bonde ved navn *Cornelius Petersen*. Han var født i Ejdersted i Sydslesvig, men var som ganske ung i 1905 kommet til det overvejende dansksindede sogn, Møgeltønder. Han byggede gården Vester Anflod i frisisk stil, en såkaldt Haubarg med en mægtig tagkonstruktion, der ses vidt ud over det flade marskland. Gården er nedbrændt i december 1950. Han stillede sig snart i skarp opposition til de preussiske myndigheder og kom efterhånden i et ganske godt nabovenligt forhold til egnens danske befolkning. I slutningen af den første verdenskrig var han med i en bondebevægelse, der vendte sig imod de hårde

afleveringspligter, som landmænd i Tyskland af hensyn til den vanskelige ernæringssituation under krigen var underkastet; efter Tysklands sammenbrud i 1918 gled han mere over til dansk side og deltog efterhånden ivrigt i bestræbelserne for at få dele af Sydslesvig med til Danmark. Han lovede sig meget godt af, at de fremmede tyske embedsmænd skulle forsvinde, og han troede på en opblomstring af al erhvervsvirk-somhed; selv kom han ind i omfattende varespekulationer; han spekulerede imidlertid forkert, kom efter 1920 i store økonomiske vanskeligheder, og da han var uden indre tilknytning til det danske samfund, var hans utilfredshed med de politiske forhold let vakt. Hans uvilje mod de tyske embedsmænd fulgtes nu af irritation over de danske; dansk parlamentarisk politik var ham en vederstyggelighed; hans tanker, der ikke udmærkede sig ved klarhed, søgte bag om det preussiske, også bag om det slesvig-holstenske, helt tilbage til middelalderen, til tiden da jyske lov blev givet. Han havde kun et tåget begreb om middelalderlige forhold, men han vidste, at der i hans frisiske hjemstavn havde været et bondeselvstyre. Det blev hans ideal. Da landbrugskrisen satte ind for alvor i 1926, blev der sangbund for hans tale, dog mere for hans kritik end for hans samfundsider; de var og blev altid ret ubestemte. Men hans kritik var aktuel, brutal og hensynsløs, fuld af insinuationer, gemen og uvederhæftig og fremført med fynd i det mest mærkværdige dansk-tyske kaudervælsk, »han må jo ha' en manco i æ gehirn«, sagde han f. eks. om en embedsmand, d. v. s. han må have et blødt punkt i hjernen.

Det var hans kritik af de danske forhold, der samlede tilhørere om hans talerstol, særlig alle dem, der som han følte sig uden medansvar over for udviklingen i landet. Under indtryk af krisen blev enhver målestok forskudt. Selv krigens frygtelige oplevelser fortonede sig bag øjeblikkets tryk. Den senere ikke så fordelagtigt bekendte Fritz Clausen havde i 1915 i brev fra fronten skrevet: »Vi vil aldrig være utilfredse mere, hvordan vi så end får det«. Men han tilføjede dog: »Det siger vi i hvert tilfælde nu og her«. Mange havde sikkert haft det som han, men i øjeblikkets nød glemt de gode fortsætter.

Nationalt forholdt selvstyrebevægelsen sig indifferent; adskillige tyske landmænd stod i dens rækker ved siden af blakkede folk, der var blevet opfattet som danske. Cornelius Petersen optrådte på talrige møder og begyndte i januar 1926 at udgive et blad, Folkets Selvstyre. Jeg skal citere et lille stykke fra programartiklen i det første nummer for at give indtryk af form og tankegang: »så blev vi danske. Det har været vort folks håb; med »dansk« mente vi vort eget jeg, men gennem den danske stat lærte vi et statsvæsen at kende, som havde andre former at drive despoti på. Denne despotisme kom rigtignok i parlamentarisk klædebon, men den bragte det så vidt, at landets nationalformue blev bortsvindlet i løbet af 6 år, og samtidig gik de sidste levninger af retsfølelse, indprentet fra old-

tiden gennem vor lov, til grunde. Vi har ingen lov mere, ingen ved, hvad ret er. Loven skjuler sig der, hvor den sidste rest af folkeånden endnu har en friplads, på kreaturmarkederne, her gælder endnu en mands ord«.

Cornelius Petersens bevægelse vakte megen opmærksomhed, der kom mange til hans møder, og pressen gjorde blæst af den. Det var vanskeligt at afgøre, hvor stort et følge han egentlig havde. I efteråret 1926 blev der særlig stærkt røre om ham. Daværende statsminister Stauning havde noget uovervejende på et møde i Bov udtalt, at hvis 50.000 gårdejere måtte gå fra deres gårde, stod der 50.000 arbejdsløse parat til at træde i deres sted. I Staunings anden statsministerperiode kunne det næppe tænkes, at han havde anvendt et udtryk som dette. Staunings tale fik Cornelius Petersen til at fare i flint; i Folkets Selvstyre skrev han en artikel med overskriften: »Forbryder eller Statsminister«, hvor han sammenlignede Stauning med en røverkaptajn. Han mindede om, hvordan friserne i 1252 havde kæmpet mod kong Abel og dræbt ham. »Vi kommer til at gøre noget lignende«, skrev han. »Vi har hørt, man vil jage os fra vore gårde og sende os i døden. Over for familie og som kristne mennesker har vi den pligt at sørge for vore nærmeste og at bekæmpe det onde. Vi tager altså kampen op; i denne kamp gives ingen pardon. Enten skal røverkaptajnen dø, eller vi må dø. Vi kunne straks have gjort det af med ham, havde vi været mandsstærke nok til stede. Mangen menneskeplager med stjerne og charge har fået en kugle bagfra, uden at øvrighedens arm kunne nå hævneren, sådan kunne også Stauning have været nedtrampet af fem hundrede bønder, uden at øvrigheden fik at vide, hvem der var hvem«.

For denne artikel fik Cornelius Petersen 3 måneders fængsel. Kort efter, at dommen var faldet, blev der indkaldt til et protestmøde i Aabenraa. Om dette møde blev der uventet skabt en sensation. Cornelius Petersen havde oprettet et såkaldt bondeværn. Politiet fik underretning om, at nogle reserveløjtnanter, der havde en vis forbindelse med Cornelius Petersen, havde rettet en forespørgsel til et halvhundrede officerer om, hvordan de ville stille sig i tilfælde af et antiparlamentarisk kup. Det hed bl. a. i henvendelsen, »at forudsætningen for en hurtig forfatningsændring er, at man har hæren og flåden i ryggen«. Det hele var uendelig barnagtigt; det var nærmest at opfatte som en genklang af Mussolinis magtovertagelse i Italien i 1922. I betragtning af det ganske hængslende, der prægede Cornelius Petersen og hans bevægelse, var der dog nogen nervøsitet forud for mødet. Det forløb imidlertid ret fredeligt. Der blev vedtaget en resolution til ledelsen af det system, der ellers på møder og i blade blev angrebet så hårdt. Man ville have godtgørelse for tab i forbindelse med kronestigningen og anden økonomisk hjælp. En deputation blev sendt til København med vedtagelsen, men blev naturligvis afvist.

Kort efter blev der udskrevet folketingsvalg til den 2. december 1926. Cornelius Petersen besluttede at opstille kandidater. Resultatet var imidlertid mindre end beskedent. Kun 2117 stemmer af ialt 66843 faldt på Cornelius Petersen. Det viste sig altså, at der, trods alle økonomiske vanskeligheder, ikke var sangbund for hans fantastiske ideer, og at hans kritik af det danske samfundsliv kun øvede indflydelse blandt en meget lille del af landsdelens indbyggere. Småkårsfolk havde han slet ikke tag i. Mange af dem havde nok i 1920 følt sig fremmede over for det danske, men de voksede sig roligt ind i de nye samfundsforhold, der gav dem en social tryghed, som de forstod at værdsætte. Det var kun i den blakkede del af befolkningen, at Cornelius Petersen havde fundet nogen genklang. Den stemning, Cornelius Petersen havde været med til at rejse, kom tilsyneladende det hjemmetyske parti til gode. Dets stemmetal voksede fra 7715 i 1924 til 10422 i 1926. Bag denne fremgang sporede man virkningen af den nyoprettede Kreditanstalt Vogelgesang, der ved en livlig lånevirk-somhed havde givet adskillige blakkede landmænd den opfattelse, at hjælpen i nøden skulle ventes fra tysk side.

Politisk kom Cornelius Petersen aldrig over nederlaget ved valget i 1926; han forsøgte nok i 1927 at skabe nye sensationer, dels ved at udstede sine egne pengesedler og dels ved i juli 1927 at afholde et stort møde, hvor han opfordrede kong Christian X til som hertug af Slesvig at tage de sønderjydske landsdele i besiddelse og gøre ende på det misregimente, det såkaldte parlament havde indført, ligesom man ville have afholdt en afstemning om nordslesvigsk selvforvaltning efter selvstyreprincippet. Hvis disse og flere krav ikke var opfyldt inden 15. august, ville man gå til folkeforbundet. Denne trusel blev dog ikke virkeliggjort. Kun få reg-nede efter dette med Cornelius Petersen.

Inden for selvstyrebevægelsen blev han mere og mere skudt til side. Blandt dem, der nu gjorde sig stærkere gældende, var en gårdejer Hans Hansen, Lille Mommærk, der søgte kontakt med det tyske mindretals organisation og fik den. Fællesnævneren for hjemmetyskernes og bevægelsesfolkenes interesser var en gårdejer H. C. Lei fra Snogbæk. Han havde ved valget til folketinget i 1926 været opstillet som tysk kandidat ved siden af tyskernes spidskandidat pastor *Schmidt*, og han havde som bevægelsesmand samlet mange stemmer. Mellem Hans Hansen, H. C. Lei og pastor Schmidt blev der i foråret 1928 udviklet et nøje samarbejde. Over for offentligheden holdt pastor Schmidt sig dog helt i baggrunden, men bag kulisserne var han meget virksom. Først gik tankerne i retning af at få selvstyrebevægelsen under tysk kontrol, det mislykkedes, og så blev man enige om at forsøge at skabe en særlig bevægelse, hvor man skulle samle utilfredse blandt danske, blakkede og tyske i en såkaldt samlingsbevægelse. Det var tanken, at man ved at rejse krav over for København om økonomiske fordele kunne få tag i en overvejende del

af Nordslesvigs bondebefolkning, og at man derved kunne vælte de gamle danske ledere i organisationer og partier af pinden. Derved skulle vejen været banet for at opnå en særlig politisk status for Nordslesvig, og derefter kunne de tyske ledere tænke på at gå i retning af yderligere skridt til at adskille Nordslesvig fra Danmark. Man enedes om, at forberedelsesarbejdet skulle gøres i stilhed; der skulle holdes lukkede møder og drives underhåndsagitation, og derpå skulle man pludseligt ved plakatoptslag ud over hele Nordslesvig fremsætte de politiske krav. Ved denne fremgangsmåde håbede man at kunne rive befolkningen med sig, inden den dominerende danske presse havde neutraliseret virkningen af fremstødet. Det lykkedes efter ihærdige bestræbelser pastor Schmidt at skaffe 10.000 kr. fra tyske statsmidler til at finansiere bevægelsen med, men det forsløg kun lidt. Natten mellem den 20. og 21. april 1928 blev planen sat i værk; der havde dog været så megen opmærksomhed om det, der var i gære, og flere andre — nationalt set mere neutrale forsøg — var i foråret 1928 gjort på at skabe røre om de økonomiske problemer i Nordslesvig. Plakatopklæbningen blev derfor ikke nogen synderlig overraskelse, og det var ikke vanskeligt at se, at de krav, der blev opstillet, ikke havde udsigt til at blive virkeliggjort. Man krævede, at der skulle oprettes et særligt nordslesvigsk råd på 15 medlemmer, 8 skulle vælges ved umiddelbare valg; disse 8 skulle udpege 7 andre, der helst skulle være fortrolige med landets nuværende og tidligere forvaltning. Der skulle ved valget tages hensyn til, at de sociale lag og de forskellige nationale opfattelser blev repræsenteret. Rådet skulle have en vis myndighed i landsdelen. Det skulle gøre indstilling om de højere embeders besættelse med landsdelens egne børn og bl. a. forvalte den såkaldte lånekasses og den nyoprettede hypoteklånefonds midler; disse institutioners lånemidler stammede fra den danske statskasse. Ligeledes skulle rådet virke for bedre afsætningsmuligheder for landbruget, d. v. s. sydpå; den danske stat skulle stille midler til rådighed for at undgå tvangsauktioner o. s. v. Opråbet var undertegnet af en række ikke særlig kendte personer, og de kunne næppe i videre kredse give tryghed for, at man kunne betro det foreslåede råd den myndighed, de ønskede at give det.

Det virkede straks påfaldende, at den nye bevægelse fik en vældig presseomtale syd for grænsen, og H. P. Hanssen karakteriserede straks bevægelsen som det, den var, en planmæssig tysk politisk aktion. Lederne benægtede i de kraftigste vendinger, at der kom penge syd fra; det er imidlertid senere blevet konstateret, at det var tilfældet. Der blev dog hurtigt i Berlin sagt stop til yderligere krav om penge ud over de 10.000 kr.

Lei-bevægelsen viste sig at blive en fuldstændig fiasko. Ved et møde i Gram i maj 1928 kom Lei til kort over for daværende statsminister Madsen-Mygdal, og ved landstingsvalget i september 1928 fik bevægelsen kun valgt to valgmænd. I bestemmende tyske kredse syd for grænsen var

man ikke begejstret for pastor Schmidts forsøg på at gå ud over arbejdet for det tyske mindretal som sådan, og Leibebevægelsens ringe held betød et alvorligt prestigetab for ham. Dermed var de særlige nordslesvigske bevægelser forbi. Prisforholdene udviklede sig i 1928—29 gunstigt for landbruget; der faldt ro over landsdelen. Den blev dog kun kortvarig; i 1931 satte en ny krise ind, men den ramte hele landet, og de politiske virkninger i Nordslesvig viste sig da på samme måde som i det øvrige land.

Cornelius Petersens bevægelse havde været udslag af tilpasningsvanskeligheder, der var forstærket ved den økonomiske krise, da kronen i 1926 blev ført i pari. Kun få fulgte ham, da det kom til stykket; endnu færre fulgte Lei, da han i 1928 i tysk interesse søgte at udnytte den stemning, der havde fostret selvstyrebevægelsen. Det var krusninger på overfladen, genforeningsprocessen gik trods vanskeligheder sin gang. De blakkede formåede ikke at blive en selvstændig politisk faktor mellem dansk og tysk.

JORDKAMPEN EFTER GENFORENINGEN

Af Troels Fink.

Da Danmark i 1864 mistede Sønderjylland, var langt den overvejende del af jorden i Nordslesvig på danske hænder. Der skete ikke større ændringer i dette forhold i de første årtier af fremmedherredømmet, bortset fra at der i den del af området, der ligger nærmest den nuværende grænse, foregik en vis sindelagsforskydning fra dansk til tysk, — ikke fordi gårdene gik ud af slægternes eje, men fordi nogle slægter skiftede sind.

I 1866 blev der i den berømte § 5 i Pragfreden givet løfte om, at der i de nordlige distrikter af Slesvig skulle finde en afstemning sted, om befolkningen ønskede at komme tilbage til Danmark. I tillid til, at dette løfte betød en snarlig genforening, svækkede de danske nordslesvigere deres stilling. I tusindvis udvandrede unge danske i 1870'erne fra landsdelen for at undgå den forhadte preussiske soldatertrøje. Da de danske sønderjyder ved ophævelsen af § 5 i 1879 blev klare over, at genforeningen kunne ligge langt ude i en uvis fremtid, ændrede de deres politik. De unge blev, påtog sig byrderne som tyske statsborgere for at hævde deres ret til hjemstavnen, men i 1890'erne mærkede man føleligt savnet af den ungdom, der var udvandret i 70'erne. Der var ikke unge nok til at overtage de gårde, hvis ejere var blevet for gamle til at drive dem længere. Denne situation benyttede de preussiske myndigheder sig af. De forstod, at den, der i et bondeland ejer jorden, dermed har den afgørende indflydelse; de begyndte dels at opkøbe større gårde, de såkaldte *domænegårde*, ialt sikrede de sig 36, fortrinsvis i Haderslev amt; dels støttede de tilvandrede tyskere, der overtog gårde i Nordslesvig. Udviklingen var farlig set fra et dansk synspunkt; man tog imidlertid kampen op; en ny ungdom voksede til, og i løbet af årene fra ca. 1900 til den første verdenskrigs udbrud var fronten stabiliseret. Der blev i 1909 oprettet en særlig Nordslesvigsk Kreditforening og i 1912 det første landeværn. Ved genforeningen fik man på dansk side en uventet fordel af den preussiske politik. Statsdomænerne med ialt ca. 6400 ha gik over i den danske stats eje; de blev i de følgende år udstykket til husmandsbrug. En hel del af de tilvandrede tyskere, der havde bosat sig i den nordligste del af Sønderjylland, solgte deres ejendomme og drog syd på. En stor del af den gevinst, tyskerne havde vundet i årene før 1914, gik således tabt. Det

ationale problem i forbindelse med jordbesiddelsen blev stort set indskrænket til egnen mellem den nuværende grænse og en linie Aabenraa-Løgumkloster, den skæve firkant, som dette område populært kaldes. Her boede mange hjemmetyske bønder. De var fastere knyttet til jord og egn end de tilvandrede tyskere i Sønderjyllands nordlige del. Fra dansk side ønskede man imidlertid ikke jordkampen fortsat. De danske jordkampinstitutioner fra før 1914, det første landeværn, og den Nord-slesvigske Kreditforening blev opløst, og staten gav afkald på en forkøbsret, som den tyske stat havde haft til de såkaldte rentegårde. Omsætningen med jord skulle kun følge almindelige økonomiske vilkår.

Men fra tysk side fulgte de ledende med megen opmærksomhed og med bekymring udviklingen. De så med beklagelse, at det, der var vundet før 1914 nu gik tabt, og de var bange for en fortsat forskydning i dansk favør. De ønskede derfor at få en pengestærk institution, der kunne yde lån til tysksindede landmænd, for at sikre jord i tysk besiddelse og eventuelt erhverve jord fra dansk hånd, hvis der skulle vise sig nogen mulighed derfor. Bestræbelser for at bevare tyske gårde for tyske ejere måtte i og for sig anses for naturlige; inden for rimelighedens grænse kunne man fra dansk side ikke have noget derimod. Men da tyskerne i september 1926 oprettede en særlig kreditinstitution, skete det under sådanne vilkår, at det vakte voldsom opsigt og fremkaldte en stærk dansk reaktion; en national jordkamp blev den umiddelbare følge. Det skyldtes ikke selve det faktum, at institutionen blev oprettet, men den aggressive tendens, der straks blev lagt for dagen, långivning på politiske betingelser til såkaldte blakkede eller lunkne dansksindede og i det hele taget det klare politiske formål med aktionen; det var tydeligt nok formålet med den at berede jordbunden for en ny afgørelse af grænsespørgsmålet.

Tidspunktet i efteråret 1926 var, set fra et tysk standpunkt, yderst gunstigt. Som følge af, at kronen hurtigt i 1925—26 var ført i pari, var priserne faldet stærkt, og som jeg har nævnt i et tidligere foredrag, Nord-slesvig havde ingen reserver, fordi de gamle markkapitaler var gået tabt. Der bestod et stærkt behov for at optage lån. Cornelius Petersens bevægelse havde tilsyneladende held med sin kritik af danske samfundsforhold. Den utilfredshed, som fandtes blandt de indifferente, kunne måske blive vand på det tyske mindretals mølle. Det håbede de ledende hjemmetyskere i hvert tilfælde.

Den ivrigste for at få oprettet et tysk jordkampinstitut var en fra Brandenburg tilvandret sagfører, Georg Vogelgesang, der i 1908 havde bosat sig i Haderslev, og som har givet navn til den tyske kreditinstitution: Kreditanstalt Vogelgesang. Han og andre tyske talsmænd, især daværende folketingsmand pastor Schmidt havde i årene efter 1920 på forskellig måde forsøgt at vække interesse syd for grænsen for en tysk jordkampinstitution, men så længe inflationen hærgede i Tyskland i be-

gyndelsen af 1920'erne, var det en ret håbløs opgave. Institutionen kunne kun opbygges ved pengemidler sydfra. Tyske nordslesvigere har aldrig kunnet bevæges til at yde nogen virkelig indsats på dette felt ved egne midler.

Kreditanstaltens forhistorie er et bombardement af henvendelser fra ledende tyske nordslesvigere til bestemmende kredse, politikere og ministerier i Tyskland, for at få stillet millionbeløb til rådighed for et nordslesvigsk-tysk kreditinstitution. Det er her tilstrækkeligt at holde sig til en enkelt af henvendelserne, der tillige giver et godt indtryk af det politiske formål med aktionen. I januar 1926 sendte pastor Schmidt en lang redegørelse til det tyske udenrigsministerium, hvor han i de mørkeste vendinger udmalede tyskernes truede stilling; en hård landbrugskrise ramte Nordslesvig, hvor det havde haft alvorlige økonomiske følger, at kronen var blevet ført i pari, skrev han. Men på den anden side var det hans opfattelse, at krisen gav mulighed for, at en kraftig tysk indsats kunne give gunstig politisk resultat. Tabet af de store gårde, bl. a. domænerne, kunne nu, hvis der blev stillet 5—8 millioner kr. til rådighed, erstattes med en tysk gevinst af bondegårde. Pastor Schmidt satte spørgsmålet i forbindelse med hjemmetyskernes krav om en revision af grænsen. Han regnede med, at et jordpolitisk fremstød kunne bringe de blakkede over på tysk side og håbede yderligere at kunne vinde politiske fordele af, at der efter hans mening også blandt dansksindede sønderjyder fandtes en utilfredshed med dansk forvaltning og retsvæsen. Selvom det i første række gjaldt om at bevare, måtte man dog derover ikke glemme, at der med en kreditinstitution skulle forberedes ny vækst og fremtrængen. Således vurderede pastor Schmidt situationen.

Denne og andre hjemmetyske henvendelser i januar-februar faldt i god jord. Tyskland var ved at reorganisere sin udenrigspolitik med folkeforbundsidealerne om nationernes selvbestemmelsesret og mindretallenes beskyttelse som grundlag. En virkeliggørelse af disse principper kunne give Tyskland store fordele. Man så det derfor som en betydningsfuld opgave at holde tyskheden i udlandet så stærk som overhovedet mulig. Der var i Berlin under udenrigsminister Stresemanns ledelse stor beredvillighed til at yde støtte både kulturelt og økonomisk til udlandstyskheden også i det gamle østrig-ungarske monarki. Men især i de områder, der før 1918 havde hørt til Tyskland, ville man gerne gøre en indsats. Der var allerede tidligere stillet store beløb til rådighed for det tyske mindretal i Polen, men de forslog kun lidt, og nu blev der herfra stillet nye store krav. Samtidig blev der rejst stærke krav fra Nordslesvig. I marts 1926 vedtog den tyske rigsregering at stille 30 millioner mark til rådighed til støtte for tyske landmænd i mindretalsområder ved Tysklands øst- og nordgrænse. Til Nordslesvig blev deraf afsat 5 millioner mark.

Det blev grundlaget for Kreditanstalt Vogelgesang, der i september 1926 kunne begynde en storstilet udlånsaktion. Det var tyskerne meget om at gøre at kamouflere, hvorfra pengene kom. Der blev oprettet et særligt selskab Ossa, hvorfra pengene blev sendt gennem en bank i Holland; men man gættede snart, hvor den egentlige pengekilde lå: senere blev en svejsisk bank skudt ind som mellemled.

Vogelgesang satte straks ind med fuld kraft. Det vakte megen opmærksomhed blandt betrængte landmænd, at man pludselig kunne få lån, rigtignok mod en ret høj rente, men uden kurstab, og tilsyneladende var der penge nok. Indtil 19. november 1926 var der indgået 389 andragender, der var bevilget lån til 1.378.300 kr., og der var yderligere anbefalet lån til en samlet værdi af 800.000 kr.

Vogelgesang så til at begynde med stort på sikkerheden og lagde ikke så nøje mærke til, om låntagerne havde et prøvet tysk sindelag, kun de udpræget danske kunne ikke få lån, men en lånsøger kunne vise, at han ikke var udpræget dansk ved at tage sin flagstang ned. Der faldt nogle flagstænger hist og her. Det vakte naturligt nok megen opsigt. Det var, set fra et dansk synspunkt, ikke noget godt varsel. Det røbede hos nogle en trang til at demonstrere, at de mente, Danmark bar skylden for ulykkerne og tillige en trang til at forarge dem, man før havde følt sig solidariske med. Det var nationalt farligt og et tragisk psykisk resultat af krisens tryk. En fra Langeland tilvandret forpagter har givet et eksempel herpå. Han nøjedes ikke med at lade flagstangen falde, det skulle forkyndes vidt og bredt. Han sendte 19. januar 1927 et brev til det danske blad »Hejmdal«, hvor han skrev: »Dette for at meddele Dem, at jeg idag også har taget min flagstang ned,« og i »Folkets Selvstyre«, Cornelius Petersens blad, skildrede han begivenheden:

»Efter at de rustne skruer, som havde holdt flagstangen, havde løsnet sig for engelsknøglens stærke bid, tog jeg stenhammeren, der med sit 18 pund tunge hovede nok skulle vide at drive den 16 alen høje stang af sine bærebolte.

Lundtofte herreds våben i jern, der sad i toppen suste ned og borede sig i jorden ved siden af mig, og da sagde jeg som Tordenskjold i Marstrand »Dengang ej«.

Der lå den lange korsbannerstang udstrakt på jorden. Jeg tog en tommestok og målte: jo ganske rigtig, 5 gode hegnspæle kunne der nok blive, og så var der straks sparet at købe 5 andre. Hvis Hejmdal vil spørge mig, hvorfor jeg har taget flagstangen ned, vil jeg svare kort og godt: den er nede, og den bliver nede«. Det var et lille eksempel på den psykologiske baggrund for Vogelgesang-anstaltens fremstød.

De politiske virkninger af kreditanstaltens virksomhed fremtrådte med al tydelighed ved valget til folketinget den 2. december 1926. Blandt andre ting havde den måde, hvorpå Vogelgesang havde strøet om sig

med lån, haft en vældig agitatorisk virkning. Det tyske stemmetal gik frem fra 7715 i 1924 til 10422 i 1926, fra 13,6 til 15,6 % af alle stemmer. Valgresultatet måtte give de tyske ledere indtryk af, at de var på den rette vej. Stemmeføringen på tysk side blev derfor endnu frejdigere efter 2. december 1926.

På den anden side måtte valgresultatet den 2. december 1926, Vogelgesangs udfordrende optræden og fremstødets psykologiske virkning i de blakkede kredse, give de danske ledere meget at tænke på. Men det gamle ord, at tryk avler modtryk, bekræftede sig igen. Gamle kampinstinkter vågnede til nyt liv. Der blev givet kraftigt svar på tiltale. Der kom noget af den gamle stemning fra før 1914 frem igen. I H. P. Hanssen havde de danske nordslesvigere deres gamle prøvede leder, og han kaldte igen engang til samling. Den 7. januar 1927 blev der under hans ledelse holdt et fortroligt møde af ledende danske mænd hos grev Schack på Schackenborg. Man enedes her om at oprette en dansk modvægt imod Kreditanstalt Vogelgesang, og den 24. januar 1927 blev *Landeværnet*, som den nye institution blev kaldt, stiftet. De tilstedeværende tegnede straks et beløb på 50.000 kr., og i løbet af et års tid var der ved frivillige bidrag fra hele landet indsamlet flere millioner kr., ca. 250.000 kr. blev tegnet i Nordslesvig: det danske folks offervillighed over for opgaverne ved grænsen havde igen engang vist sig på smukkeste måde.

Med Landeværnets oprettelse kom humøret igen tilbage på dansk side. Til formand valgte man gårdejer Hans Andersen fra Kongsbjerg i Abild sogn nær Tønder; med skønsomhed, med sejghed, med en egen besindig energi har han nu i de snart 24 år, der er forløbet siden Landeværnet blev oprettet, ledet denne forening. Vogelgesangs fremstød blev hurtigt neutraliseret. Den nationale front var igen stabiliseret. Flagstængerne faldt ikke længere.

Til dette gunstige resultat bidrog det meget, at der omtrent samtidig med, at Landeværnet blev oprettet, blev vedtaget en lov om at danne en Sønderjydsk Hypoteklaanefond, der måtte udlåne indtil 20 mill. kr. som 2. prioritetslån. Hypoteklaanefonden var i national henseende neutral, både danske og tyske landmænd fik lån, hvad direktøren, Martin Hammerich, beredvilligt lod en tysksindet nordslesviger kontrollere. Netop denne ligelige behandling af låneandragender fra både danske og tyske havde nationalpolitisk heldige følger, idet efterspørgslen efter lån fra Vogelgesang gik ned, når man kunne få rimelige lån i en upolitisk låneinstitution. På den anden side kunne Vogelgesang i adskillige tilfælde opnå sin politiske hensigt med et mindre pengebeløb, end det ellers havde været nødvendigt, idet han kunne anbringe sine lån efter Hypoteklaanefondens. Kort forinden var der desuden ved statens medvirken stillet 10 mill. kr. til rådighed for udlån gennem de sønderjyske sparekasser, de såkaldte realkreditlån. Også den såkaldte Laanekasse, der lige som Hypo-

teklaanefonden arbejdede med danske statsmidler, udvidede sin virksomhed med lignende virkninger.

Brodden blev taget af det tyske fremstød. Tanken om at vinde bondejord over på tysk hånd måtte skrinlægges, ja det hændte allerede i det første år af Landeværnets virksomhed, at en tysksindet landmand tilbød sin ejendom til Landeværnet hellere end at påtage sig de forpligtelser. Vogelgesang knyttede til sin udlånsvirksomhed. Vogelgesang var nemlig ikke nogen blid administrator. Han har sikkert i adskillige tilfælde lidt skuffelser, og han prøvede på at sikre sig ved undertiden at tinglyse forkøbsretsklausuler, der skulle garantere, at han kunne beholde hånd i hanke med de ejendomme, der fik lån, og dermed opnå det politiske formål, der var tilsigtet med aktionen. Vogelgesang havde i begyndelsen ikke taget det så nøje med lånenes sikkerhed. Adskillige låntagere kunne trods hjælpen ikke klare sig og måtte gå fra deres gårde, og Vogelgesang-anstalten overtog som ufyldstgjort panthaver ejendommene. Men det viste sig snart, at der ikke fandtes tilstrækkeligt mange egnede hjemmetyske købere, der kunne overtage disse ejendomme. Det viste sig, at der manglede en grundlæggende forudsætning for den tyske jordkamp; der var ikke folk nok. I stedet for at lade disse ejendomme komme på det frie marked, besluttede Vogelgesang at »opmagasinere«, som man sagde, denne jord. Han hævdede frejdigt i 1927, at om 10 år havde mindretallet folk nok til at overtage de opmagasinerede gårde. Men her tog han nu fejl. I 1929 fik han oprettet et særligt ejendomsadministrationsselskab. Höfe-verwaltungsgesellschaft, der overtog de ledige gårde. Efterhånden lå dette selskab inde med ca. 90 gårde. De store planer, der havde foresvævet de tyske ledere, at man kunne begynde en udstykning for at bosætte flere unge tyske landmænd, havde endnu mindre udsigt til at blive virkeliggjort, når der ikke engang var folk nok til bestående gårde. Og nogle af de unge tyskere, der kunne komme på tale, foretrak at få statshusmandsbrug. Ved ansøgninger herom stod de på lige fod med dansksindede ansøgere. Den nationale fordeling af husmandsbrugene svarede nogenlunde til det nationale styrkeforhold i landsdelen som helhed.

Det var oprindelig tanken, at Vogelgesang-institutionen skulle drives på almindelig forretningsmæssig basis; rentefoden var således til at begynde med ret høj. Det viste sig imidlertid hurtigt, at der ikke kunne oparbejdes reserver, tværtimod, institutionen arbejdede med tab, der måtte afskrives. De ledende kredse i Berlin strammede tøjlerne: der blev i 1929 givet ordre til, at der ikke måtte ydes politiske lån, d. v. s. lån med tvivlsom sikkerhed til personer, der ikke var udpræget tysksindede, men som kunne fremme tyske politiske formål i de blakkedes kredse. Jordkampens dramatiske periode ligger således i årene 1926—28 og falder i tid sammen med de særlige politiske bevægelser.

På Landeværnets første generalforsamlinger i 1928, 29 og 30 kunne

der årligt meldes, stillingen holdt, og der skete vel nok som helhed en lille forskydning i dansk favør. I 1931 sporede man for alvor i Danmark virkningerne af den frygtelige økonomiske krise, der ramte hele verden. Det var, som om bunden blev slået ud under alle beregninger. I den situation kunne der være gjort et særdeles virkningsfuldt jordpolitisk fremskud fra tysk side, men der savnedes midler dertil. Krisen virkede om muligt endnu stærkere i Tyskland; der kunne ikke afses penge til formål som Vogelgesangs. Forsøg på at skaffe nye store millionbeløb syd fra mislykkedes; nu og da blev der skaffet et tilskud, aktiekapitalen blev nedskrevet og en ny tegnet, men efter 1930 arbejdede institutionen i det hele taget med forholdsvis få midler sammenlignet med årene 1926—28. Jordkampen blev en stillingskrig. Nazismens magtovertagelse i 1933 betød kun i ringe grad en forandring i dette forhold. Der blev fra hjemmetysk nazistisk side rettet de voldsomste angreb mod Vogelgesang-institutionen, og i årene 1933—38, da flere nazistiske førere bekrigede hinanden, var Vogelgesang skydeskive for hadske angreb fra den part, der ikke havde de rigstyske instanser bag sig. Selv handlede Vogelgesang efter de direktiver, han fik fra Berlin.

Når Vogelgesang-institutionen ikke kunne skaffe midler til udlån, måtte ledelsen omgå, hvad den havde, med den største forsigtighed og se at opnå den størst mulige politiske virkning med den mindst mulige indsats. De politiske betingelser for långivningen kunne derfor få meget skarpe udtryk. Undertiden blev der appelleret til Vogelgesang, når det kneb med at skaffe det tilstrækkelige antal børn til en tysk privatskole. Ved Vogelgesangs hjælp kunne man så flytte en familie med mange børn til det udsatte sted. Særlig var det vanskeligt at holde liv i en lille tysk privatskole i Lydersholm øst for Tønder. Her sprang Vogelgesang til flere gange; men bistand af denne art gav ofte skuffelser, man søgte så at binde den pågældende på hænder og fødder. I enkelte tilfælde kunne en forpagtningskontrakt blive en hel håndfæstning.

Et lille citat fra en sådan forpagtningskontrakt fra Lydersholm i krigens år vil give indtryk af, hvorledes man mente det nødvendigt at behandle folk, der var i afhængighed, for at beholde krammet på dem. Forpagteren skrev under på, at det tyske gårdforvaltningsselskab Vogelgesang-institutionens datterselskab, måtte opsiges ham med et kvart års frist, hvis han ikke var medlem af den hjemmetyske nazistiske bondeorganisation og ikke deltog i dens møder, hvis han ikke holdt sine børn i skolepligtig alder i den tyske skole, og hvis han ikke sammen med sin kone deltog i den tyske skoles foranstaltninger, hvis han ikke i tilfælde af valg deltog i den tyske vælgerforenings møder, og hvis han ikke sammen med sin kone afgav sin stemme på den fra tysk side opstillede liste, og hvis han og hans kone ikke tog del i det kulturelle liv i Lydersholm, d. v. s. støttede tyskheden i Lydersholm, og hvis han ikke opfyldte sin

simple pligt ved indsamlinger, hvad enten det var til vinterhjælp, til foreningen mor og barn, eller indsamling af smør, uld eller andre ting.

Selvom denne håndfæstning nok er den mest hårdhændede i sin art, er den ikke enestående, og den kaster et grelt lys over en indre svaghed, der må have været i de tyske rækker. Vogelgesangs metoder i deres bryske og hårdhændede form gjorde ham naturligt nok upopulær. Håndfæstningerne og opmagasineringen af jord viser de svage punkter i den tyske jordkamp. Ved Tysklands sammenbrud tilfaldt Vogelgesang-instituttets aktiver som tysk statsejendom den danske stat. Kreditanstalten er blevet opløst; lånene er afløst af andre lån, og de 86 gårde, som gårdforvaltningsselskabet lå inde med, er gået over til jordlovsudvalget, der har afhændet størstedelen af dem.

Landeværnet fortsætter stadig sin virksomhed; selvom der ikke længere føres nogen jordkamp som indtil 1945, har organisationen stadig sin betydning, ikke mindst ved at hjælpe til at sætte unge danske landmænd igang i grænselandet, hvor der stadig er langt mellem skorstenene, hvor der endnu er plads til talrige nye selvstændige landbrugere.

DEN NATIONALPOLITISKE

UDVIKLING 1933 – 40

Af *Hans Lund*.

Allerede i 1920 var der fremsynte Mænd, der forudsaa, at der engang ude i Fremtiden igen vilde komme til at staa Kamp om vor Grænse. Det vilde i alt Fald komme den Dag, da Tyskland igen fik Magt. »Naar Tyskerne faar Magt, kommer graadige Kløer frem«, som Martin Hammerich sagde det i 1933.

Grænsen kunde anfægtes paa to Maader, dels ved, at Tyskland krævede Revision af Versailles-Fredens Bestemmelser — dels ved, at der hidførtes et Stemningsskifte i den nordslesvigske Befolkning enten i begrænsede Strøg eller i hele Landsdelen, og at der paa den Baggrund stilledes politiske Krav.

Kampen om Grænsen kom i 1930'erne. Den var varslet tidligere, men nu satte den for Alvor ind, da Nazisterne havde overtaget Magten i Tyskland først i 1933. I Løbet af faa Uger havde Nazisterne sydfor Grænsen i begge Hertugdømmer besat alle vigtige Stillinger i Forvaltning og Foreninger, og beruste af den ny Magt gav man i disse Kredse Udtryk for aggressive Stemninger overfor Danmark.

I den vigtigste nationale tyske Organisation, »Schleswig-Holsteiner Bund«, afløstes den hidtidige Formand, den liberale Gaardejer Iwersen, Munkbrarup, af den nationalsocialistiske Borgmester i Eckernförde, Dr. Sievers. I en Programtale i Slesvig d. 24. Marts udtalte den ny Formand:

»Slesvig-Holstens Opgaver kan kun løses, naar hele Folket tager fat; det viser vort Hjems Historie. Den Opgave, der foreligger, er at genoprette den Uret, der blev tilføjet os i 1918—20 under fremmede Bajonetter og under en tysk Regering, der villigt tog mod den Grænse, Norden fandt for godt at drage.

Vi vil aldrig anerkende denne Uret. Vi vil ikke revidere Grænsen i Norden, som det passer dem, men som vi selv bestemmer. — — —

Vi maa klart og iskoldt sige Danskerne, hvad vi vil. Vi vil have Nordslesvig igen. Begriber Danskerne ikke, at Grænsen maa revideres, kan det Tidspunkt komme, hvor der med Kendsgerningernes Magt træffes en Afgørelse, som ikke passer Danskerne, men som det enige Slesvig-Holstens Vilje bestemmer.«

I en Artikel i Organisationens Blad — Der Schleswig-Holsteiner — for Marts Maaned siger han, at det gælder om at indhamre i Folket, at

det er Pligt at genvinde Nordslesvig. Lignende Toner lød fra andre ledende Mænd i disse Uger. Grellest kom den nye Indstilling til Orde hos Pastor Peperkorn fra Fjælde, der var S.B.'s Sagkyndige i nordslesvigske Anliggender. I en Tale, han holdt i Eckernförde d. 5. April ved en Mindefest for Begivenhederne i 1849, da Linieskibet Christian d. 8. sprang i Luften, hedder det:

»Danmarks Stjerne er i Dalen, og den vil aldrig stige igen. Den Kærlighed, som mange oprigtige Nordslesvigere i de første Aar efter Genforeningen nærrede til Danmark, er afløst af et infernalsk Had til Danmark, og et Haab om Befrielse er tændt.

Den Dag vil oprinde, da Vejen er aaben og fri for de brune Batailloner. Det bliver Dag for Dag mere klart, at Tysklands Skæbne ogsaa er Nordslesvigs. Jeg har modtaget mange Breve deroppe fra, hvor man skriver: Kom og hjælp os. Efter moden Overvejelse og indhentede Informationer i Berlin vil vi efterkomme dette Ønske. For kort Tid siden er allerede de første tre tyske nationalsocialistiske Organisationer oprettede i Nordslesvig, og nu vil vi sætte al vor Magt ind. Som et Lyn vil den tyske Nationalsocialisme tage Nordslesvig i Besiddelse. 10—20—30—40—50—60—70 ja 80 Organisationer vil blive oprettet ud over Nordslesvig.

Vi vil sørge for, at Nordslesvig tvinger København til at gaa til Berlin. Den Dag vil oprinde, da det tyske Flag atter vajer over Dybbøl Skanser.«

Talen var ikke beregnet for Offentligheden, men blev holdt ved et lukket Møde efter den officielle Festlighed i det fri, men en dansk Journalist var sluppet indenfor og garanterer for Referatets Rigtighed.

Tyskerne i Nordslesvig troede i disse Dage paa nært forestaaende Forandringer. Man tænkte sig vel, at brune Stormtropper pludselig vilde overskride Grænsen. H. P. Hanssen fortæller fra disse Dage: »Paa Tønderregnen affattede Nationalsocialisterne sorte Lister med Angivelse af, hvilke Embedsmænd, der skulde afskediges, og hvilke danske Foregangsmænd, der skulde arresteres, naar de brune Stormtropper kom. Nogle Steder udarbejdede de Forslag til Embedernes Nybesættelse. Paa Tinglevegnen solgte en Del Hjemmetyskere deres Svinekort for 3 Kr. Stykket til deres danske Naboer for dog at faa noget ud af dem, inden de — — blev helt værdiløse — — —«

I god Samklang med Stemninger baade syd- og nordfor Grænsen vedtog d. 10. April Det tyske Mindretals Organisation paa et af 400 Mennesker besøgt Møde i Tinglev en Resolution, hvor det hed: »Vi tilstræber en Afgørelse, der genopretter Nordslesvigs gamle Forbindelse med Slesvig-Holsten og dermed med det tyske Rige.« Folketingsmand Pastor Schmidt var til Stede og støttede Udtalelsen.

Dagen efter blev 3—4 ledende danske Mænd fra hvert Sogn i Nordslesvig med Dags Varsel indkaldt til Møde paa Folkehjem i Aabenraa. Ingen vidste paa Forhaand, hvad Indkaldelsen gjaldt, men de sidste Tiders

Begivenheder kunde nok give Anledning til urolige Tanker. Mødets Hovedtaler var H. P. Hanssen, der meddelte, at man maatte befrygte, at Slesvig-Holstenernes sydfor Grænsen i deres Overmod og Ophidselse havde Planer om at lade brune Stormtropper overskride Grænsen. Til anden Paaskedag var der planlagt store Øvelser af S. A.-Tropper lige sydfor Grænsen. Den danske Regering maatte advares og tage Føling med Berlin, som næppe billigede sligt. Efter en kort Forhandling vedtoges en Udtalelse til Regeringen: »Vi venter, at de danske Statsmyndigheder 1) sikrer Nordslesvig mod, at irregulære Tropper overskrider Grænsen, 2) skarpt overvaager alle Handlinger, der tager Sigte paa en Grænseflytning, 3) skrider hurtigt ind imod Urostitterne, hvad enten det drejer sig om enkelte Personer eller Organisationer, 4) drager danske Embedsmænd, som deltager i en mod Danmarks Integritet rettet Agitation, til Ansvar. Samme Nat rejste 5 Mand til København med Resolutionen, og Resultatet blev, at S. A.-Troppernes Øvelser 2. Paaskedag blev forlagt længere sydpaa.

Det blev i den følgende Tid ganske klart, at der fra Berlin var blevet givet de slesvig-holstenske Aktivister Besked om at vise Maadehold. I den tyske Presse kunde man i den følgende Tid læse, at Grænse spørgsmaalet ikke var aktuelt. Det maatte ses i en større Sammenhæng og kunde ikke afgøres efter lokale Følelser og Stemninger.

I den danske Lejr havde disse Ugers Uro vidtrækkende Følger. Selv om der i adskillige af de tyske Taler brugtes Vendinger, der viste, at det var den gamle Kongeaagrænse, man stiledede mod, var der dog mest Grund til at frygte for, at Revisionstankerne navnlig samlede sig om Overgangs-omraaderne, den truede Firkant. Paa Initiativ af Hypothekbankdirektør Hammerich dannedes nu i Foraaret 33 i de 32 truede Sogne Grænseegnenes Danske Samfund, hvor alle danske uden Hensyn til partipolitisk Holdning samledes til Værn om og Pleje af af danske Interesser. — Lige saa betydningsfuldt var dog det, der skete i de unges Lejr. Det havde ikke været let at faa den Ungdom, der var vokset op efter 1920, til at forstaa, at det nationale Arbejde fortsat maatte gøres, og at det ogsaa stillede Krav til dem, og ofte saa de ældre med Bekymring paa dette Forhold. Men disse Uger fik den Ungdom til at forstaa. Allerede d. 12. Maj samledes Gymnastik- og Idrætsforeningerne deres Medlemmer til et stort Stævne i Tønder, hvor 15,000 unge gav Møde, og hvor de unge Ordførere gav Udtryk for deres Vilje til at føre Nationalitetskampen videre. Et almindeligt Ungdomsstævne d. 11. Juni paa Dybbøl fik en Tilslutning, der oversteg alle Forventninger, idet ikke mindre end 40,000 havde givet Møde, og hvor de unges Ordførere som i Tønder vedgik Arv og Gæld i det nationale Arbejde. Initiativet til disse nationale Tilkendegivelser var taget af en Kreds af unge med Lærer Marcussen fra Haderslev i Spidsen. For at føre Løftelsen ind i positivt Arbejde, dannedes da med Lærer Mar-

cussen som Formand i Efteraaret 33 »Det unge Grænseværn«, der ikke alene fik Betydning i Nordslesvig, men som ogsaa i Kongeriget fik Lykke til at vinde ny Forstaaelse for Grænselandets Forhold.

Vejen var bleven spærret for øjeblikkelige Forandringer af Grænsen, men dermed var Tyskerne ikke berøvet Haabet om ad Aare at kunne hidføre Ændringer. Men Vejen, man nu maatte gaa, var den at fremkalde Tilslutning til Nazisme og til Tyskhed. At man kunde nære Forhaabninger om at naa frem ad den Vej, kan maaske undre den, der erindrer 1920-Afstemningens Resultat med de 75 % danske Stemmer, og som véd, at Tyskerne ved Rigsdagsvalgene siden ikke havde formaaet at samle mere end 13—15 % af Stemmerne i Nordslesvig.

Men slet saa enkel var Stillingen ikke. Gaar vi tilbage til det sidste Valg til den tyske Rigsdag, som Nordslesvig deltog i, Valget i 1912, blev der i det nuværende Nordslesvig afgivet 57—58 % danske Stemmer, 34—35 % tyske og 8 % blev afgivet paa et nærmest tysk orienteret Socialdemokrati. Men i 1920 steg det danske Stemmetal som nævnt til 75 %. Det var ikke de samme Vælgere som i 1912. Kvinderne var nu for første Gang med; de, der var kommen til Landsdelen efter 1900, havde ingen Stemmeret, mens til Gengæld de, der var født her, men var udvandret, fik Ret til at stemme. Ser man bort fra de udvandrede — der i et Antal af 27,000 deltog i Afstemningen, 16,000 kom nordfra, 11,000 syd fra — vokser blandt den hjemmehørende Befolkning det danske Procenttal til 81. De tilvandrede, der ikke fik Stemmeret, vilde paa den anden Side have tilført Tyskerne Stemmer.

Men alle Forhold taget i Betragtning bar Afstemningen i 1920 Vidne om store Forskydninger i Befolkningens nationale Holdning. Mange, der stemte for Tilslutningen til Danmark, havde ikke før afgivet deres Stemme paa dansk Side. Det store Flertal af dem tilhørte dem, vi kalder de blakkede. Det er Folk, for hvem det nationale ikke spiller nogen fremtrædende Rolle, som i første Række er bundne til deres Hjemstavn Slesvig, hvor dansk og tysk har mødtes ikke altid som Modsætninger op gennem Tiderne — som maaske har en Tilbøjelighed til at være der, hvor Magten er og bøje sig for den. Derfor havde de været paa tysk Side før 1914, derfor var de nu, da Tysklands Magt og Herlighed var forbi, gledet til den danske Side. Det, man nu fra tysk Side regnede med, var, at man kunde vinde dem tilbage — ikke mindst paa Baggrund af Tysklands nye Magtstilling og Nazismens erobrende Kraft.

En lille Pjece — Nordschleswig-Fibel — fra 1937, forfattet af den tyske Privatskolelærer Wilhelm Jürgensen i Løgumkloster, der skrev under Pseudonymet Asmus v. der Heide, giver den tyske Opfattelse af Nordslesvig i sine Hovedtræk. Og der møder vi denne Teori om det tredje Slesvig, de blakkedes Verden. Nordslesvig har 180.000 Indbyggere, af dem er de 90.000 danske og de 40.000 tyske (man regnede ellers med 30.000).

Resten, 50.000. er blakkede og kan vindes tilbage til den tyske Lejr, hvor de har været, og sker dette, maa det faa politiske Konsekvenser.

Ud fra denne Opfattelse skete det tyske Arbejde. Det var de blakkede, man særligt fæstede Opmærksomheden ved. Man søgte at skille dem ud af de danske politiske Partier og isolere dem i et mod dansk Styre kritisk Mellemparti. De forskellige »Bevægelser« tjente dette Formaal, og en enkelt af dem modtog direkte Pengestøtte fra tysk Side. Landbrugskrisen og Arbejdsløsheden gav denne Agitation en gunstig Baggrund. Haardest var som Helhed Landbruget ramt. I en Tale under Finanslovdebatten i 1935 opgjorde J. P. Nielsen Stillingen saaledes, at der kun var 3—4000 af Landsdelens 13—14.000 Landbrugsejendomme, der havde klaret sig gennem Krisen uden Støtte fra det offentlige. Under saadanne Forhold fik L. S.-Bevægelsen overordentlig stor Tilslutning blandt sønderjyske Landmænd — naar man trues af en Fallit, der vil tvinge en fra Hus og Hjem, taber det rolige Omdømme let sin Magt. Der blev i disse Aar i disse Kredse talt mange haarde Ord om Danmark og dansk Administration, og Tyskerne pustede til Ilden og knyttede store Forhaabninger til denne Bonderejsning. Direktør Martin Hammerich karakteriserede i 1933 de fleste af L. S.-Lederne som gode danske Mænd, der vilde falde til Ro under rimelige Arbejdskaar, mens Red. Frede Nielsen ved Tiaarets Slutning kunde sige, at Bevægelsen baade nationalt og demokratisk har været til Skade. »I Virkeligheden blev gennem 3—4 Aar saa at sige hele den Del af Landbostanden, som sluttede op i L. S.s Rækker, nationalpolitisk neutraliseret.« Der er ikke nogen Tvivl om, at Bevægelsen i visse, ikke mange Tilfælde byggede Bro til den tyske Lejr, heller ikke om, at man i Uvilje mod de gamle politiske Partier, Systempartierne, som de hed, paa sine Steder gik saa vidt, at man vendte sig mod »Systemet«, d. v. s. Folkestyret, og hvor Fornyelsen skulde komme fra, behøver ikke at nævnes, naar det drejer sig om 1930'erne. Alligevel er Hammerichs Bedømmelse rigtigere end Frede Nielsens. Det var i Bevægelsens Yderkanter, Neutraliseringen fandt Sted, men Lederne saa ikke lige klart, at de saaede Vind og kunde være kommen til at høste Storm.

Folketingsvalget i 1935 gav et tydeligt Billede af en begyndende Opløsning af de gamle Rammer. To nye Partier, skabt af Krisen, det nationalsocialistiske Arbejderparti og Det frie Folkeparti, opstillede Kandidater og samlede henholdsvis 3575 og 3833 Stemmer, og Tyskerne gik næsten 3000 Stemmer frem, mens Venstre maatte afgive op mod 4000 Stemmer og kun fik 1 Mandat i en Landsdel, hvor det for 15 Aar siden havde haft 4 Mandater. Nogen Mandatfremgang fik Tyskerne dog ikke, de maatte nøjes med det ene Mandat, som de havde haft siden 1920. Men 1700 Stemmer mere vilde have givet dem det andet Mandat.

Det store Spørgsmaal var, om denne Opløsningsproces vilde fortsættes. De to nye Partiers Stemmatal var et Vidnesbyrd om, at der var Be-

folkningslag, der fjernede sig fra almindelig dansk Tankegang, og dette kunde faa nationale Følger. Landbrugskrisen fortsattes, men dens Virkninger afdæmpedes dog noget, dels ved Støtteforanstaltninger overfor de nødstedte, dels ved en mindre Stigning i Priserne. Til Gengæld var Tysklands Magt i stadig Udvikling, og man regnede fra det tyske Mindretals Side med at kunne konstatere det store Stemningsskred, naar man næste Gang skulde gaa til Valg.

Det næste Folketingsvalg blev udskrevet til 3. April 1939. Det nazistiske Tysklands Sejersbevidsthed var da paa sit Højdepunkt. Tilsyneladende kunde ingen standse dets Fremgang. Afstemningerne i Saar og Memel, Indlemmelsen af Østrig og Sudeterland og nu umiddelbart før Valget den 15. Marts Erobringen af Tschekoslovakiet. Den nazistiske Propaganda vidste, hvordan Folkestemningen skulde bearbejdes, for at man kunde naa det tilsigtede Maal.

I god Tid før Valget blev Agitationen sat ind. Den ny Fører for Mindretallet og Nationalsocialismen i Landsdelen, Dyrnlæge Jens Møller, der havde afløst den aldrende Pastor Schmidt som Tyskernes Spidskandidat, bebudede ved et Møde i Tønder, at naar Tyskerne havde faaet den forventede store Fremgang, saa vilde Raabet stige: Führer, mach uns frei! — Tyskheden ventede af Valget et Resultat, »hvis Virkninger ikke vil udeblive«, som der stod i »Nordschleswigsche Zeitung«. Bestandig lød Kravet om at komme »hjem til Riget«. Valgets Slagord var: Eet Rige, eet Folk, een Fører. Det tyske Blad omtalte i sudetertysk Stil Mindretallets Vælgermøder som »Bekendelsesforsamlinger«, tilsidst som »Hærskuer« for at fremkalde det Indtryk, at nu var Masserne i Skred.

Særlig udfordrende virkede det, at man hidkaldte 200 unge Mænd fra den nazistiske Førerskole i Pløn, for at de kunde deltage i Valgkampen. De mødte i deres Uniformer, demonstrerede ved Møderne og oversmurt om Natten Telefonpæle og Plankeværker med udfordrende Plakater. Men som det er bleven sagt: »Klogt var det ikke, kun et Udslag af Tyskernes Overmod og deres Mangel paa psykologisk Sans. Intet kunde virke mere irriterende paa den danske Befolkning end disse Plønere, der i deres lange Støvler trampede rundt i Gaderne.«

Man trodsede Forbudene mod Uniformer og Demonstrationer, øjensynligt med den Hensigt at fremkalde Sammenstød med Politiet, saa der sydpaa kunde tales om dansk Vold og Undertrykkelse. Red. Franz v. Jessen har med Rette talt om, at det, man tilstræbte, var at gøre Nordslesvig til et nyt Sudeterland. Naar det ikke lykkedes, skyldes det det Maadehold, der blev vist fra Politiets Side og Befolkningens Disciplin.

Den af Nazisterne med saa stort Held praktiserede »Hviskepropaganda« lærte vi ogsaa at kende. Man vidste at fortælle, at Dyrnlæge Jens Møller — som i sin Tid Konrad Henlein før Sudeterlands Indlemmelse — havde været kaldt til Hitler for at drøfte Nordslesvigs Skæbne. Man fik

af sin tyske Nabo at vide, at det var bedst at komme over i Tide — Resultatet var dog paa Forhaand givet. Det kunde ikke nytte at stemme Dansk — Landsdelens Skæbne var dog paa Forhaand givet. — En kras materialistisk Valgavis, »Hjemstavnens Røst«, blev i 3 Numre uddelt i alle nordslesvigske Hjem, et af Numrene havde særlig Adresse til Landboere, et andet til Arbejderne. Tonen var truende. — Paa en af Plakaterne kunde man læse Datoerne for Østrigs, Sudeterlands, Bøhmens og Memels Indlemmelse og til Slut: »Nordschleswig stimmmt für »Slesvigske Parti«.

Man kunde have en vis Begrundelse for Udsigten til at vinde det andet af Nordslesvigs 7 Mandater, men under disse Forhold dreves Forventningerne i Vejret, saa man betragtede det andet Mandat som fuldstændigt sikkert og det tredie for sandsynligt. Hvordan der blev talt om dette, kunde man mærke sydfor Grænsen, hvor man endog talte om, at det fjerde Mandat kunde vindes.

Fra dansk Side var man mere forberedt, end Tyskerne vidste. Den Mand, der har Hovedæren herfor, er Direktør Martin Hammerich. Han havde kort efter 1920 faaet sin Gerning i Sønderjylland, og han havde tidligt anet, at vi igen engang vilde komme til at kæmpe om vor Grænse og indstillet sit Arbejde derpaa. Hans Indsats i 1933 er der talt om. Nu saa han, at det var hele Nordslesvig, det gjaldt. Han tog Initiativet til at udvide de danske Samfunds Organisation til hele Landsdelen, men da Tiden var knap, maatte man nøjes med at danne Bestyrelser i alle Sogne, og de supplerede sig med en Kreds af Tillidsmænd, der fik den ene Opgave at sørge for et godt dansk Valg. Allerede i Dec. 1938 holdtes det første Møde om denne Sag med Repræsentanter fra Haderslev Vesteramt paa Rødding Højskole, og i de følgende Uger dannedes der danske Samfund over hele Nordslesvig fra Sogn til Sogn. I den følgende Tid mødtes saa Tillidsmændene, gennemgik Valglisterne, delte Sognene i smaa Distrikter, som en Gruppe Tillidsmænd fik Ansvar for. Her skulde Stillingen undersøges og personlig Paavirkning øves. Alt under Parolen: Stem dansk — det er underordnet, hvilket Parti du stemmer paa. Fra alle Kredse var man villig til Samarbejdet, men selvfølgelig blev de danske Nazister holdt udenfor.

Svarende hertil skabtes der et Samarbejde mellem de politiske Partier. Paa Initiativ af Bagermester Thv. Petersen i Tønder skabtes »Dansk Samraad«, et Udvalg bestaaende af Rigsdagsmændene, Partiformændene, Redaktørerne og Formændene for de nationale Foreninger. Hermed skabtes der ikke alene Borgfred mellem Partierne, men en virkelig dansk Fællesfront. Uhyre vigtigt var det, at Det frie Folkeparti gik ind i Samarbejdet og opstillede Kandidater i Tilslutning til Venstre. Det var Partiets stærke Mand, Gdr. Peter Nielsen, Refsø, der havde Æren derfor.

Ingen, der har været med i disse Maaneders Arbejde, vil nogensinde glemme det. Vel var der Angst og Uro i Sindet, men det overskyggedes

altsammen af den Glæde, det var at mærke alt det skillende falde ved Bevidstheden om fælles Fare.

Saa oprandt d. 3. April — en straalende frisk Foraarsdag — og Folk støjede til Valgurnerne. Gamle og syge blev hjulpet til Valgstedet, bortrejste hentedes hjem, de ligegyldige fik den sidste Bearbejdelse, og i Spænding imødesaas Resultaterne. Ud paa Aftenen begyndte de saa at komme, og fra Time til Time steg Stemningen i den danske Lejr. Alle vegne var det tyske Angreb slaaet tilbage. Vel var de tyske Stemmer steget, 2399 havde de flere end sidst, men heroverfor stod en dansk Fremgang paa 10.600. For hver ny Mand, Tyskerne havde stillet, havde vi stillet 4. En lillebitte procentmæssig Fremgang fra 15,5 til 15,9 var alt, hvad de havde naaet. Men man var ogsaa gaaet Mand af Huse — 92,4 % af Vælgerne havde stemt, mens Kongeriget kun naaede 78,1. Og Tyskerne maatte nøjes med det ene Mandat, de før havde haft. Det kan tilføjes, at de danske Nationalsocialister samlede knap 1000 Stemmer mere end i 1935.

Nederlaget tog ganske Vejret fra Tyskerne i den kommende Tid, mens der i danske Kredse herskede en dyb Glæde. Man følte det, som man under strenge Kaar havde gentaget det Ja til Danmark, som man havde givet d. 10. Febr. 1920. Det føltes, som var det næsten mere værd nu end da.

»Aldrig er der bleven løbet Storm mod Danmarks Grænse som i hine Dage for ti Aar siden,« skrev Bibliotekar Jakob Petersen i 1949. Men Grænsen var bleven værnet. Der kunde ikke paa Baggrund af Valget rejses Fordringer af nogen Art fra tysk Side. Hvem kan afvise den Tanke, at d. 9. April Aaret efter kunde have faaet et andet Forløb for Grænselandet, hvis Valgresultatet havde været et andet.

Man har i Anledning af d. 3. April sagt, at det var det første Sted i Europa, hvor den nazistiske Agitation var bleven sat ind med fuld Musik uden at give noget som helst Resultat.

Paa længere Sigt var Valgets Hovedbetydning dog et andet. I en uhyre vanskelig Tid, hvor alle Fordelene var paa vore Modstanderes Side, var de blakkede blevet Danmark tro. Det var til syvende og sidst om dem, den nationale Kamp siden 1920 havde drejet sig. Dem havde vi nu vundet, og Besættelsetiden bekræftede det. At have befæstet, hvad vi under gunstige Forhold vandt af Tilslutning fra nye Kredse efter Tysklands første Sammenbrud, er i Virkeligheden den største Landevinding, Danskheden har gjort i Nordslesvig siden Vækkelsens Dage for et Aarhundrede siden.

MINDRETALLET UNDER NAZISMEN

Af Johan Hvidtfeldt.

Mindretallets grænserevisionistiske krav havde altid fået stærk støtte lige syd for grænsen. Efter Hitlers magtovertagelse d. 30. januar 1933 blev Slesvig-Holsten ensrettet, og alle ledende stillinger blev besat med nazister. En af de ivrigste var borgmester Sievers i Eckernförde, der ikke blot var nazist, men også glødende forkæmper for Nordslesvigs genforening med det tyske rige. Ved en mindefest d. 24. marts sagde han: »Vi vil ikke længere tåle den uret, danskerne øvede i 1918 til 1920. Vi vil aldrig anerkende denne grænse. Vi vil sørge for, at grænsen revideres og det således, som vi bestemmer det og ikke efter danskernes vilje.« Og senere i talen hed det: »Her i Nordslesvig kan man først sætte stemmejernet til for at sønderrive Versailles-traktatens lænker. Vort mål er skabelsen af et Stor-Tyskland, som står under ordene i aftalen fra Ribe: Up ewig ungedelt«. Og Sievers' udtalelser kom ikke til at stå alene. En af dem, der i de voldsomste udtryk gik ind for et Tyskland til Kongeåen, var pastor Peperkorn i Fjølde, der d. 5. April på et møde i Eckernförde trøstede hjemmetyskerne: »Vi byder jer håbe, thi også grænsen mod Nord bløder, også imod Nord og af Norden er der tilføjet os uret«. »Nordslesvig vil«, sagde han, »en gang lære København at finde vejen til Berlin, så vil dagen oprinde, hvor det tyske flag atter vajer over Dybbøl skanser«. Og Nazismen ville hurtigt sejre i Nordslesvig, den ville som et lyn tage landsdelen i besiddelse.

Efter 1920 havde den tyske regering aldrig officielt godkendt den nye grænse mellem Danmark og Tyskland. Grænsespørgsmålet blev holdt åbent, men det stod ikke på dagsordenen. De voldsomme trusler, der nu lød fra de ledende nazister i Slesvig-Holsten, måtte få både danskere og hjemmetyskere til at spørge sig selv, om talerne betød, at den tyske regering nu ville rejse krav om ændring af grænsen fra 1920. Svaret lod ikke vente længe på sig. Både fra Rudolf Hess og fra Alfred Rosenberg kom der udtalelser, der lod forstå, at grænsespørgsmålet *ikke* var aktuelt, og snart kunne det også mærkes på Sievers' og andres udtalelser, at der var blevet slået bak i Berlin. I marts 1934 udtalte Sievers således, at »den indre forbindelse mellem tyskerne i udlandet og kærnefolket ikke har noget med grænserevision at gøre«.

Peperkorns udtalelse om nazismens hurtige sejr i Nordslesvig syntes ikke at blive gjort til skamme. Sidst i marts 1933 oprettedes et national-

socialistisk arbejdsfællesskab for Nordslesvig, almindeligvis kaldet NSAN. Lederen af det var Jens Lorenzen i Åbenrå, der dog snart blev afløst af H. B. Jepsen i Tinglev. Og det viste sig hurtigt, at nazismens ideer fængede i mindretallet, ikke mindst blandt dets ungdom. Den 9. april 1933 var 100 repræsentanter for den tyske ungdomsbevægelse samlet på Knivsbjerg. I en erklæring fra dette møde hed det: »Vi bekender os til den nationale rejsnings gennembrud i riget. Vi lover af alle kræfter i Nordslesvig at arbejde med på det nye riges nationale og sociale opbygning«. Dagen efter mødtes 400 repræsentanter fra den slesvigske vælgerforening, der var hjemmetyskernes politiske organisation. Forhandlingerne blev ledet af folketingsmand, pastor Schmidt, og endte med en udtalelse om, at vælgerforeningen hilste det nationale gennembrud i det tyske rige. »Vi stræber«, hed det, »mod en afgørelse, der genopretter Nordslesvigs gamle forbindelse med Slesvig-Holsten og derigennem med riget«. Videre udtaltes det: »Nordslesvig maa, så vidt det ikke føler tysk, besinde sig på, om det vil blive i den fortvivlede nød, eller om det kan give sin tilslutning til vor løsning. Slesvigs deling er blevet vort lands ulykke«. Om pastor Schmidt inderst inde var blevet nazist, er vel ikke let at sige, men han var klar over, at hvis han ikke brugte det sprog, som nu var gængs på bjerget, ville hans dage som politisk fører snart være talt. Hos mange nazister var der dog ingen tiltro til hans hurtige omvendelse. Han blev betragtet som en Muss-Nazi, som man ikke havde tillid til.

I vælgerforeningens udtalelse var værdien af enighed blevet stærkt fremhævet. Det viste sig hurtigt, at der kunne være grund til at advare mod en politisk spaltning. Snart brød den indbyrdes strid mellem nazisterne ud i lys Lue. Lederen af oppositionen blev overløjtnant Peter Larsen på Løjt. Han grundlagde et nyt nazistparti NSDAN og begyndte at udsende sit eget blad »Der Kampf«, hvor NSAN blev angrebet på det voldsomste. Larsen og hans fæller vendte sig mod »kadaverdisciplinen«; de ville ikke regeres af nazisterne sydfør Skelbækken, men forlangte, at nordslesvigerne selv skulde bestemme kursen.

I sept. 1934 blev Jepsen afsat som fører, og gårdejer Jep Nissen fra Lille Jyndevad blev hans efterfølger som leder af NSAN. Men det var ikke alle indenfor gruppen, der fulgte ham. Forvirringen blev fuldstændig, da pastor Schmidt oprettede sin egen organisation Deutsche Front, hvorved han ville prøve at forene de stridende parter og vel også håbede at støtte sin egen vaklende politiske stilling. For en tysker var situationen i Nordslesvig lidet opbyggelig. Det var en alles krig mod alle.

I Tyskland var man meget utilfreds med denne indbyrdes nazistiske strid, som kunne få skæbnesvangre følger ved et kommende folketingsvalg. Den 1. juli 1935 blev der indkaldt til et møde i Kiel. Gauleiter Lohse præsiderede, og blandt de øvrige slesvig-holstenske deltagere var regeringsråd Claus Petersen, overborgmester Sievers og Ernst Schröder.

Nordfra var bl. a. mødt Peter Larsen, Jep Nissen, pastor Schmidt og dyrlæge Jens Møller fra Gråsten. Man enedes om, at de gamle partier skulle opløses, og at der i stedet skulde oprettes et nyt parti med dr. Møller som fører. Det havde ikke været let at skabe enighed, og da folketingsvalget var overstået i oktober, ville Jep Nissen ikke længere høre sig for dr. Møller og det nye parti, der havde fået navnet National-socialistische deutsche Arbeiterparti Nordschleswig, NSDAPN. Han genoprettede NSAN og angreb den nye fører på det voldsomste. Efterhånden ebbede striden dog ud, og fra 1938 var Nissens politiske rolle udspillet. Alle tyskere var nu samlet i eet parti, i NSDAPN.

Dr. Møller tog straks fat på at udbygge det nationalsocialistiske partiapparat. Hele Nordslesvig blev inddelt i fem kredse, der hver blev ledet af en kredsleder. Under dem var der lokale ledere, Ortsgruppenleiter, der igen havde lederne af de enkelte »blokke« under sig.

Allerede som børn kom hjemmetyskerne ind i partiorganisationerne, drengene i Deutsche Jungenschaft, der svarede til det rigtyske Hitler Jugend, og pigerne i Deutsche Mädchenschaft. Med 18 år trådte mændene over i Schleswigsche Kameradschaft, som havde afløst de tidligere nazistiske stormafdelinger, en efterligning af SA. I SK fik de unge en indgående politisk og militær skoling.

Til støtte for partiarbejdet og mindretalsarbejdet oprettedes der efterhånden en række kontorer eller Ämter. Vigtigst var Organisationsamt, der lededes af overløjtnant Peter Larsen, dr. Møllers næstkommanderende og partiets stærke mand. Der var et særligt kontor for presse og propaganda og et for landbrugspolitik. I spidsen for dem stod Rudolf Stehr, som i længere tid havde opholdt sig i Tyskland, men i 1937 blev sendt til Nordslesvig. Foruden partiorganisationerne, for hvem dr. Møller var partilederen, som blindt skulle adlydes, var der en lang række økonomiske, kulturelle og sportslige organisationer, hvorover dr. Møller kun havde myndighed i sin egenskab af leder af mindretallet. Efterhånden sluttede de alle op om det nye parti og dr. Møller. Een gang om året samledes repræsentanter for de forskellige organisationer til møde i det store råd. I efteråret 1939 blev der desuden udpeget et lille politisk råd, der skulle være førerens rådgivere. Det bestod af kredslederne og lederne af de vigtigste kontorer og organisationer samt redaktøren af Nordschleswigsche Zeitung.

Valget i oktober 1935 havde vist en ikke ringe tysk fremgang. De nye nazistiske ideer havde uden tvivl fået nogle af sofavælgerne til stemmeurnerne, ja, havde vel også draget enkelte af de ubeslutsomme, »de Blakkede«, over i den tyske lejr. Pastor Schmidt var endnu engang blevet valgt som tyskernes repræsentant på tinge. Men han havde kun fået 4768 stemmer, 9 mere end nazisten Wilhelm Deichgräber fra Als. Jep Nissen var også opstillet, men kun 2118 stemte på ham. Det var

tydeligt, at pastor Schmidts og Jep Nissens dage som politiske førere snart ville være talte.

Det næste folketingsvalg fandt sted 3. april 1939. Fra tysk side var der lagt op til det store politiske fremstød, der skulle bevise nazismens og tyskhedens uimodståelighed. Man drømte om at få to mand ind i rigsdagen, ja, de optimistiske fablede endda om tre. Men de danske partier samlede sig til modstand, og d. 3. april mødte alle mand af huse. Trods den mest gunstige politiske baggrund, trods en mægtig agitation og en omhyggelig gennemført hviskepropaganda steg tyskernes stemmeprocent kun fra 15,5 til 15,9; 0,4 % var alt, hvad de gode konjunkturer havde bragt hjemmetyskerne. Ved valget gled pastor Schmidt ud. Partiføreren blev mindretallets repræsentant i København. Nu var han virkelig blevet hjemmetyskernes fører, ja, enevældige hersker.

Den 8. april 1940 svirrede rygterne i Nordslesvig. Det blev fortalt, at en tysk division med spids mod Danmark stod marchklar på vejen syd for Flensborg. Morgentimerne d. 9. april gav de værste anelser ret. For hjemmetyskerne blev denne dag den store oplevelse. Det var jo, troede de fleste, den befrielse, de havde drømt om i 20 år. De tyske soldater blev hilst med jublende begejstring. Medlemmer af Schleswigsche Kameradschaft overtog nogle steder bevogtningen af fangne danske soldater og krigsmateriel eller viste tyskerne vej. Hvor tropperne drog frem, mødtes de med den tyske hilsen, og kvinderne stod rede med mad og varm kaffe. Der er mange danske, der aldrig glemmer — og vel heller ikke tilgiver — de heilråd, der lød over hele Nordslesvig den morgen, den mørkeste i Danmarks historie.

Havde den tyske partiledelse været i tvivl om, hvad besættelsen betød for mindretallet, skulle de snart blive revet ud af tvivlen. Med al ønskelig tydelighed blev det fra rigstysk side slået fast, at der ikke var og ikke ville blive tale om nogen grænseflytning. Forskellige udtalelser fra dr. Møller havde allerede tidligere vist, at han lige som sin forgænger i folketinget ønskede grænsen flyttet. Men allerede tidligt havde han fået Berlins hårde hånd at føle. Også han lærte, hvad partidisciplin vil sige.

I det tredje rige drømte man om et nazistisk Storgermanien, der også skulle omfatte Norden. Man var klar over, at en ændring af den tysk-danske grænse ville gøre det endnu vanskeligere at gøre denne tanke til virkelighed. Derfor måtte hjemmetyskerne, enten de ville eller ikke, lære, at grænsespørgsmålet var tabu, de måtte forstå, at de var storgermanere, før de var tyske nordslesvigere. Det kneb for dem at lære det, men det gik — efterhånden. Dr. Møller kunne nok sommetider føle lyst til at slå lidt i tøjret. En udtalelse af ham på et møde gav anledning til rygter om, at d. 28. juni 1940 skulle Nordslesvig indlemmes i Tyskland. Den tyske avis indeholdt annoncer om, at tyske flag var tilsalgs. Men d. 25. juni

bragte bladet en kort meddelelse fra partiledelsen: al offentlig flagning med hagekors var forbudt. Så var den drøm bristet.

Dr. Møller havde efter besættelsen tydeligt givet til kende, at mindretallet uden vaklen ville gå ind i arbejdet og kampen for det stortyske rige. Og det viste sig hurtigt, at det ikke var mundsvejr. Kort efter 9. april begyndte de tyske sessioner i Nordslesvig, og mange unge meldte sig til våben-SS. Særlig stor blev tilstrømningen, efter at en ny voldsom hvervebølge havde sat ind i begyndelsen af 1942. O. 1. maj 1944 havde ialt henved 2000 hjemmetyskere meldt sig som frivillige, og o. 300 var faldne eller savnede. Hertil kom, at der i 1943 var blevet oprettet et tidsfrivilligkorps, bestående af dem, der var for gamle til aktiv fronttjeneste, eller som var erklæret for uundværlige, unabkömmliche. De tidsfrivillige skulle møde nogle timer hver søndag. Uddannelsen foregik især ved værnemagts-officerer, og det hed i opråbet, at korpset kun skulle sættes ind i Nordslesvig. En anden halvmilitær organisation var det i februar 1944 oprettede beskyttelseskrops, Selbstschutz, der skulle beskytte hjemmetyske virksomheder mod sabotage. Det blev rekrutteret fra SK og kom også til at udføre politimæssige opgaver. Også på flyvepladserne i Danmark og i fabrikkerne i Tyskland arbejdede de tyske nordslesvigere for føreren og riget, i 1944 var omkring 4000 beskæftiget her. Det varede heller ikke længe, inden de hjemmetyske fabrikanter og håndværkere blev klar over, at også de kunne gøre deres indsats ved at arbejde for værnemagten. Dette blev efterhånden sat i system af Deutsche Berufsgruppen Nordschleswig eller DBN, der var oprettet i 1936 for at organisere hjemmetysk handel og håndværk. Fra 1. januar 1942 overtog det nyoprettede Liefergemeinschaft fordelingen af værnemagtsordrerne, som jo gav gode penge til de forskellige erhvervsdrivende.

Til mindretallets organisationer kom der så rige pengemidler som ingensinde før. Nu havde de rigstyske instanser jo Nationalbanken at øse af. Mere end nogensinde kom der gang i det politiske og kulturelle arbejde. Overalt rejstes der nye skoler, eller de gamle blev udvidet. Også selve organisationen blev endnu stærkere udviklet end før. Folkegruppen fik en slags finanshovedkasse, Schatzamt, der blev ledet af Peter Petersen, der også forestod ledelsen af et nyoprettet folkegruppekontor. Berufsgruppens afdelinger blev stærkt udvidet, og i 1941 fik mindretallet et skolekontor, der bl. a. overtog den tidligere tyske skoleforenings opgaver. Et kirkekontor tog sig af det kirkelige liv, især indenfor den tyske frimenighed. Oprettelsen af de to sidstnævnte kontorer må ses som et led i arbejdet på at skabe fuldstændigt kulturelt selvstyre for mindretallet. Særlig betydning tillagde dr. Møller, at det i marts 1943 var lykkedes at få oprettet et tysk kontor under statsministeriet. Tyskerne turde ikke deltage i folketingsvalget, idet man var bange for, at stemnetallet ville falde for stærkt, fordi så mange af mindretallets medlemmer var

fraværende fra Nordslesvig. Til gengæld forlangte man det særlige kontor, som var et gammelt ønske, et skridt mod det selvstyre, der var det store mål. Kontoret, der blev ledet af Rudolf Stehr, blev først og fremmest et mellemlid mellem mindretallet og de rigstyske instanser.

Samtidig med, at der overalt og på alle måder blev arbejdet for det stortyske rige, hamrede den tyske agitation løs mod Danmark og det danske folk. Nordschleswigsche Zeitung og de tyske tidsskrifter hånedes og spottede alt, hvad der var dansk, og et utal af danske personer var udsat for de mest ubeherskede angreb. Mest ondartet var rubrikken *Unsere Stimme* i den tyske avis. Dens artikler var i virkeligheden en række angiverier af så grov en karakter, at man selv fra rigstysk side fandt den uanstændig, men det lykkedes dog ikke at få den standset. Også partiorganisationerne gav sig af med angiveri, og der var et intimt samarbejde mellem Peter Larsen og SD.

Arene gik, krigslykken vendte sig, og de tyske hære led nederlag på nederlag. Mindretallets førere må uden tvivl have gjort sig deres egne tanker om fremtiden. En stadig større og større del af den hjemmetyske ungdom forblødte på de europæiske slagmarker. Hvad ville fremtiden bringe, når den ungdom, der skulle føre tyskheden videre, var borte? Der kan næppe være tvivl om, at i den sidste tid før sammenbruddet ønskede lederne i deres inderste ikke en altfor voldsom hvervning. Det var mere de unge fanatikere som ungdomsføreren Thorius, der drev på med den. Men det var klart, at selvom dr. Møller og hans medarbejdere havde villet det, lå det, som forholdene nu engang var, ganske udenfor mulighedernes grænse at foretage en kursændring. Koncentrationslejrene var jo ikke blot beregnet for ikke-tyskere. Overalt fortsatte arbejdet for Tyskland som før, og udfaldene mod Danmark blev ikke færre. Men alligevel er det, ligesom man nu og da kan mærke en vis usikkerhed. Flere af de betydeligste politiske førere prøvede således gang på gang at hjælpe danske nordslesvigere ud fra tyske fængsler, og når de nordslesvigske gidsler fra 29. august 1943 forholdsvis hurtigt blev sat på fri fod, skyldtes det sikkert en henvendelse fra dr. Møller.

Da den tyske juleoffensiv igennem Ardennerne var brudt sammen, kunne intet fornuftigt menneske være i tvivl om krigens udfald. Det blev efterhånden klart, at invasionen ikke, som man før havde regnet med, ville komme fra vest, men fra syd. De tidsfrivilliges stilling ville under sådanne forhold blive ganske uholdbar. Derfor fik man gennem forhandling med general Lindemann i Silkeborg korpset ophævet. Og så var der ikke meget andet at gøre end at vente og håbe på det bedste. Nogle dage før 5. maj blev der givet ordre til, at alle arkiver skulle brændes. Og så kom endelig den dag, da kirkeklokkerne over hele Nordslesvig kunne juble befrielsens glæde ud over landet, fortælle danskerne, at Danmark atter var frit. Nazismens dage var forbi.

DEN NORDSLESVIGSKE ARBEJDERBEVÆGELSE 1920–50

Af Frede Nielsen.

Det rids, jeg her skal give af den nordslesvigske arbejderbevægelses udvikling i tiden 1920—50, vil jeg bestræbe mig på at stemme bedst muligt ind i den helhed, som foredragsserien om Nordslesvig efter 1920 er og skal være. Det betyder, at jeg ikke udelukkende og strengt afgrænset vil give en skildring af arbejderbevægelsens udvikling politisk og socialt, men at jeg også vil forsøge at vise dens forhold til de begivenheder, der så stærkt har præget udviklingen. Dette er så meget mere selvfølgelig, som alt og alle dernede er præget af den kamp, der udspillede sig i de forløbne 30 år.

Den nordslesvigske arbejderbevægelses stærke vækst er et af udtrykkene for, hvor stærkt danskheden står. Jo mere ligevægt der er mellem nationaliteterne i et grænseland, des hårdere vil den nationale brydning være, og des flere kræfter vil der være bundet i den rent nationale kamp og bestemt deraf mere end af det politiske arbejde. Netop den stadigt stærkere fæstnelse af danskheden tillod kræfternes spredning til alle områder, fælles for hele nationen, d. v. s. politisk, socialt, kulturelt o. s. v.

Jeg vil sige lidt om det, der ligger forud for 1920, fordi det må skønnes at være nødvendigt for at give den nødvendige baggrund for de 30 års begivenheder og udvikling.

Socialismen kom lige så tidligt til Nordslesvig som til København. Tyskland var et af Europas mest industrialiserede lande, tilmed et stort og indflydelsesrigt land. Faktisk hele tilvandringen til Slesvig, altså også Nordslesvig, kom syd fra, og iøvrigt havde landsdelen jo som en del af Tyskland næsten alle sine forbindelser der og prægedes deraf. Adskillige tyske håndværkssvende bosatte sig i de nordslesvigske byer, de havde oplevet socialismens opståen i Tyskland, og enkelte havde selv været aktive. Jeg nævner kun eet navn, og det er tilmed på en ikke-tysker, nemlig svenskeren August Palm, som senere blev grundlægger af det svenske Socialdemokrati. Palm var meget aktiv under sit flerårige ophold i Haderslev og blev tilsidst udvist på grund af sit socialistiske arbejde.

Nordslesvig lå som en udkant af det store, tyske rige, byerne var små og lå helt i skygge af Flensborg, investeringer i landsdelens erhvervs-

liv var kun få og små; da så tilmed de allerfleste kræfter i disse ti-år var bundet i den nationale kamp, er det forståeligt, at den organiserede arbejderbevægelse aldrig blev særlig stærk, så længe landsdelen var under Tyskland. Fra 96 stemmer ved valget i 1874 voksede partiet til 2387 stemmer i 1912, det sidste før krigen, og det var jo ikke overvældende.

Den første verdenskrig med dens millioner af faldne og ødelagte soldater ramte også Nordslesvig. Døden på slagmarken rammer lige så vel den dygtige som den mindre dygtige, og det har kunnet spores lang tid efter krigen, at mange lovende, unge kræfter blev derude. Mange af dem, der kom hjem, var tilmed så hårdt medtagne rent psykisk, at de helst begav sig til så rolig en tilværelse som muligt og derfor ikke eller kun i begrænset omfang gik ind i de nationale og politiske kampe. Også arbejderbevægelsen mærkede disse virkninger. Revolutionen, der gik hen over Tyskland, nåede også til Nordslesvig, men fik her et meget behersket forløb og krævede ikke blod.

Jeg har endnu nogle få bemærkninger inden min skildring af tiden efter 1920. Det kan ikke overraske, at det i tiden før afstemningen kom til visse brydninger indenfor arbejderbevægelsen. Det absolutte flertal af arbejdere i Nordslesvig var danske, men mange af de mest aktive og de ledende indenfor parti- og fagbevægelse var kommet syd fra og ønskede, at landsdelen blev fastholdt under Tyskland. At disse brydninger ikke blev stærkere og mere indgribende, end de blev, skyldes ikke mindst dette, at der allerede, inden krigen sluttede, var føling mellem det danske og det tyske Socialdemokrati om sagen. På Stockholmkonferencen i 1917 rejste de danske delegerede kravet om Nordslesvig, og i sommeren 1918 erklærede det tyske Socialdemokrati sin beredvillighed til at lade selvbestemmelsesretten komme til udtryk. På den socialistiske konference i Bern i februar 1919 enedes danske og tyske delegerede om en overenskomst, hvori det fastslås, at »den nye dansk-tyske grænse bør løses ikke efter voldsprincippet, men efter retten for selvbestemmelse af den befolkning, der omfattes af ændringen, altså ved en folkeafstemning.«

Afstemningen den 10. februar 1920 blev med sin store forskel i stemmer mellem dansk og tysk lykkelig; der var ingen fortolkning mulig, det meget store flertal var dansk, Nordslesvig hørte rettelig til under Danmark, og midt i sommeren fandt den officielle overtagelse sted. Det store og omfattende genforeningsarbejde tog sin begyndelse.

For alle de arbejdere, som var bevidst danske, var sagen let og glædelig. Anderledes tungt og svært lå det for dem, som var tysk-kulturelt indstillede. Det gjorde det så meget mere, som det ikke længer var kejser-tidens Tyskland, man skulle tage afsked med, men det demokratiske Weimartyskland med dets mange forhåbninger og muligheder. Den stærkeste og mest afgørende part i det tyske demokrati var jo netop den arbejderbevægelse, som også nordslesvigske socialdemokrater havde kæm-

pet med i, og som de følte så stærkt med. Håbet var stærkt om en stolt, demokratisk æra i det nye Tyskland.

Det skal nævnes med stor respekt, at de fleste af disse aktive socialdemokrater på den smukkeste måde tog konsekvensen af den stedfundne afstemning. Så rodfæstede var de i socialismen, så stor hengivenhed nærede de for demokratiet og dets udslag, at de ubetinget bøjede sig for så klar en afgørelse, truffet på demokratisk grundlag. På den velkomsthilsen, det danske Socialdemokrati efter afstemningen sendte Socialdemokratiet i Nordslesvig, svarede man i en meget smuk udtalelse, hvori det bl. a. hed:

»Vi er villige til at tage konsekvensen af den politiske situation, at målet, forsoningen mellem de to på samme kulturhøjde stående folk, kan nås. Vel er det rigtigt, at en stor del af vore partifæller med tungt hjerte tager afsked fra det parti og den statsindretning, som de har kæmpet for i en halv menneskealder. Men vi vil ikke sysselsætte os med fortiden. Stor ligger fremtiden for os, stort gælder det at fuldende.«

Jeg har brugt nogle minutter til at trække disse ting frem, fordi jeg finder dem meget betydningsfulde og i ikke ringe grad bestemmende for det forholdsvis lette forløb, genforeningsprocessen fik også for arbejderbevægelsens vedkommende. De to landes socialdemokratiske partiers ubetingede tilslutning til selvbestemmelsesretten og følgerne af denne rets udøvelse lettede hele genforeningsprocessen overordentlig meget.

Denne linie blev i de følgende år, da kursen skulle afstikkes, understreget af de sønderjydske arbejderledere, som var absolut danske i deres indstilling — jeg nævner navne som Jørgen Møller, Haderslev, og Nis Toft, Åbenrå, og af meget afgørende betydning var det, at det danske Socialdemokratis ledelse fik I. P. Nielsen til at søge valg i Nordslesvig og stille sig i spidsen for arbejdet der. Det tør kaldes det helt usædvanligt heldige personvalg. Hvor let kunne der ikke være grebet fejl. Nu fik man en mand, som gennem sit grundige kendskab både til dansk og tysk politik, med hele sin strålende hjælpevirksomhed overfor tyske børn bag sig og med en simpelthen næsten utrolig indlevelsessevne hurtigt skabte sig en overordentlig stærk position og i bedste forstand blev de sønderjydske arbejderes fører.

Arbejdet begyndte på den gradvise indførelse i dansk samfundsliv. Blandt de ting, som virkelig lettede tilknytningen til Danmark og øgede interessen for danske forhold, må ikke mindst fremhæves den omstændighed, at folk fra alle samfundslag nu valgtes ind i de forskellige offentlige råd og forsamlinger, selv fik ansvar og selv var med til at forme landsdelens forhold. En tilsvarende indflydelse havde man ikke haft i kejser-tidens Tyskland, i hvert Fald ikke i den udstrækning. Det var demokrati i praksis, man mødte, og den følelse af fællesskab med det øvrige land i opgavernes løsning, som dermed skabtes, var af betydning. Dertil kom

en anden væsentlig faktor: de mange personlige bånd, som bandtes mellem nordslesvigere og de øvrige danskere gennem de mange forskellige forhandlinger.

Den afspænding i den nationale kamp, som blev en naturlig følge af folkeafstemningen, havde til følge, at kræfterne i vid udstrækning satte ind på andre opgaver. Arbejderne for deres part længtes efter at være med til at skabe bedre sociale forhold og stærkere politisk indflydelse for Socialdemokratiet. Fagforeningerne var hurtigt smeltet sammen med de fagforbund, til hvis område de hørte, og de blev ret hurtigt lige så stærke som i mange andre af landets egne. Politisk arbejdedes der meget energisk, og Socialdemokratiet havde fra valg til valg næsten påfaldende stærk fremgang. Denne stigende styrke og konsolidering har utvivlsomt trukket stadig flere og flere af de arbejdere til, som i begyndelsen lod deres stilling bestemme af det rent nationale, det gælder både dansk og tysk.

Imidlertid nåede man frem til de økonomiske krisers tid, og det blev en alvorlig belastningsprøve for mange. Arbejdsløsheden blev ret omfattende, og det følte så meget stærkere, som man i en mængde sogne i landsdelen ikke havde fået den rette indstilling overfor den danske socialhjælpeovgivning. Masser af sogneråd udnyttede ikke hjælpekasernerne, men lod en mængde familier glide over på fattighjælp med dens meget strenge virkninger. I Tyskland havde man ikke kendt noget tilsvarende som disse rettighedsfortabelser. Det skabte meget stærk bitterhed, som øgedes yderligere i perioden 1926—29, da ministeriet Madsen-Mygdal gennemførte de hårde sociale nedskæringer. Antallet af familier, som gled ind under fattigvæsnet, øgedes voldsomt i disse tider. Til alt held havde den gang de første års tilpasning til danske forhold gjort de nationale linier fastere, så skaden, der skete, udelukkende lå på det sociale og ikke på det nationale område.

Det var andre kredse end arbejderne, som vaklede under 20'ernes og 30'ernes økonomiske kriser, det var særlig visse elementer indenfor landbruget og håndværket, og navnlig mærkede man det, da L. S.-bevægelsen gik hen over landsdelen. Den fik i Nordslesvig en meget radikal tone og rummede i nogen tid en vis fare, nationalt set, fordi tyske agitatorer med noget held udnyttede utilfredsheden og uklarheden. Utvivlsomt havde også disse tildragelser en vis betydning m. h. t. at trække arbejderne som helhed over i den danske lejr, fordi man følte sig frastødt over mentaliteten i L. S.-bevægelsen og klart så de tyske nationalistes spekulation i den.

Det store, afgørende skel blev imidlertid sat i 1933 med Nazismens sejr i Tyskland og den begyndende nazificering af det tyske mindretal. De nordslesvigske arbejdere sørgede over det tyske Socialdemokratis hårde skæbne og over de mange kammeraters skæbne. Nu stilledes med

et slag principerne knivskarpt op mod hinanden, Nazismen med dens undertrykkelse af frihed og selvstændighed, af alt det, som kendetegner demokratiet, på den anden side det danske demokrati, karakteriseret ved frihed, medindflydelse, selvstændighed, respekten for individet — et dansk demokrati tilmed, som mere og mere prægedes af arbejderne politiske parti.

Det har intet med virkeligheden at gøre, hvis man vil sige, at det var denne begivenhed, der vakte de nordslesvigske arbejdere til national bevidsthed, thi som allerede skildret var det store flertal af arbejdere allerede før 1920 klart dansk placeret, og et betydeligt antal af de noget passivt indstillede var vundet siden genforeningen, men det kan med rette siges, at Nazismen foranledigede tingene stillet så skarpt op, at adskillige tysk-kulturelt orienterede arbejdere nu sagde både Nazisme og tysk-hed farvel og klart gik over i den danske lejr.

Den nazistiske propaganda, som nu tog fart, rettede sig ikke mindst mod arbejderne. Tyske arbejdsgivere forsøgte sig med tryk og trusler overfor arbejderne, mange fattige familier forsøgte man at købe over i den tyske lejr, og i begyndelsen troede de nye, tyske ledere at kunne finde et succesfyldt operationsområde i fagforeningerne — sådan som deres store læremester Goebbels havde gjort det i Tyskland. Men de fleste af disse nye, tyske ledere var opkomlinge i politisk arbejde, mange af dem simpelthen undermålere, og de magtede naturligvis ikke at efterabe Goebbels djævlblændte teknik. Spekulationen i fagforeningerne døde hen, men arbejderne havde draget deres lære af tingene.

Ingen vil kunne benægte, at det først og fremmest var de nordslesvigske arbejdere, som kæmpede kampen for demokratiet. Diktaturets reaktionære anslag havde så langt fra at vinde eller forskrække dem tværtimod rejst dem til en kompromisløs kamp. På det store Tinglevmøde i påsken 1933 vedtog de mange hundrede arbejdertillidsmænd fra hele landsdelen en overordentlig skarpt formet resolution vendt mod Nazismen, som man erklærede krig med alle til rådighed stående midler, man nedsatte en aktionskomité, der skulle følge nazisternes arbejde og søge at krydse det, og i tiden, der fulgte, førtes en hård og uforsonlig kamp.

Det var ikke alle kredse, der stod lige så kompromisløst overfor det nye. Som allerede før nævnt var L. S.-bevægelsen i dens første år nationalt og demokratisk neutraliseret derved, at den skulle kunne rumme såvel tyske som danske, og L. S.-organisationerne blev tumlepladser for nogle af tyskerne mest drevne agitatorer. Hvad mere var: L. S. havde fået aftvunget landsdelens presse på nær »Soc.-Dem.« og »Hejmdal« løfte om daglig spalteplass i L. S.'s egen redaktion og påvirkede derfor i nogen grad denne presses indsats.

Alle årene fra 1933 til krigen var præget af den tiltagende spænding

mellem danskhed og tyskhed, dvs. Nazisme. Trykket blev stadig stærkere, truslerne blev stadig voldsommere, og kampen steg i spænding fra år til år. I begge nationale lejre rustede man sig så stærkt som muligt. Samtlige danske, politiske partier og de nationale organisationer gav deres samarbejde udtryk i oprettelsen af »Dansk Samråd«, en organisation, som både i årene lige før krigen og under denne fik ganske stor betydning. Arbejderbevægelsen var lige så fuldt som andre danske kredse med i denne samling, men kæmpede ved siden deraf sin særlige kamp, fordi som allerede nævnt de nazistiske bestræbelser ikke mindst gjaldt elementer indenfor arbejderne kredse. Da man fandt, at den i 1933 nedsatte aktionskomité var noget for snævert organiseret, dannede man i 1938 »Arbejderbevægelsens sønderjydske Landsforening«.

Tanken, der lå bagved denne nydannelse, var i højere grad at aktivisere hele den danske arbejderbevægelse både i den nationale kamp og i kampen mod Nazismen. Det var derimod ikke meningen, at den skulle søge at blive noget lignende som de gamle, nationale organisationer. Dette blev udtrykkeligt pointeret fra første færd for at undgå misforståelser. Det måtte nødvendigvis blive en særlig organisation for arbejderne alene, fordi den foruden de nationale opgaver også måtte gå ind på de politiske, faglige og sociale områder af hensyn til kampen mod Nazismen. Landsforeningen gjorde intet for at hverve personlige medlemmer, dens basis var arbejderorganisationerne ikke alene i landsdelen, men også i det øvrige land. Den blev mødt med stor forståelse af den samlede danske arbejderbevægelse, og i de følgende år blev der ydet den værdifuld økonomisk støtte, som satte den i stand til at udføre et omspændende arbejde, som i ikke ringe udstrækning lå på det kulturelle område. Utvivlsomt var denne landsforening i høj grad med til at styrke båndene mellem Nordslesvig og det øvrige Danmark, dels fordi man i Nordslesvig i endnu højere grad end hidtil følte, at man i fuldt mål havde det øvrige land bag sig i kampen, og dels fordi den gjorde hele landets arbejderklasse klar over omfang og betydning af den kamp, der førtes i grænselandet.

Det ligger udenfor mit emne specielt at skildre de politiske valg, men jeg vil dog også i forbindelse med mit emne minde om valget i 1939, hvor en samlet danskhed mødte en tysk nazisme, der i sin fanatisme havde opbudt alle tænkelige tricks og metoder for at vinde slaget om Nordslesvig og skabe baggrund for et krav til Hitler om at skride ind, som han havde gjort det kort forinden overfor Czekoslovakiet. Danskheden tilbageslog angrebet på strålende vis.

Det ligger også udenfor mit emne at skildre tiden under krig og besættelse. Forhold og skæbne var i disse år fælles for hele den danske befolkningsdel. Den optræden, som store dele af det tyske mindretal lagde for dagen, vakte vrede og bitterhed i alle danske kredse. Når man

vil søge at vurdere den måde, hvorpå danskheden reagerede efter befrielsen, må man retfærdigvis tage med i betragtning ikke blot det, som de fem besættelsesår betød, men også årene op mod krigen. Når det har taget tid, før særlig varmblodige gemytter er faldet til ro, har det sin forklaring.

— Også tildragelserne i de seneste år, dvs. årene efter befrielsen og efter de mange stormfulde perioder, hører naturligt med i billedet, som man forsøger at tegne i denne serie foredrag om Nordslesvig gennem 30 år. Jeg vil sige lidt om arbejderne holdning til problemet om revisionerne af skole- og kirkelovgivningen. Den nordslesvigske arbejderbevægelse var ikke hundrede procent enig om disse revisioners ønskelighed, men enigheden lå ikke langt fra de hundrede procent.

Det lå arbejderbevægelsen fjernt at ville krænke frihedsprinciperne ved denne revision, og den mener heller ikke at have gjort det. Ordningen på det kirkelige område er faktisk ikke blevet kritiseret. På skolens område skabtes der ikke undtagelseslov mod mindretallet — når bortses fra visse tilsynsbestemmelser, som var noget midlertidigt, og som nu snarest kan og bør fjernes. I praksis har de faktisk intet betydet, men de har kunnet udnyttes agitatorisk, og det er de blevet. Den nye ordnings anvendelighed måles bl. a. derved, at der nu er tæt ved 30 tyske skoler i gang.

Hvad sydslesvigspørgsmålet angår, var enigheden blandt nordslesvigske arbejdere omtrent lige så stor, som mht. revisionen af skoleloven. Forklaringen på denne holdning finder man dels i det kendskab til grænselandsforhold, som arbejderne har, deri bl. a. også klarhed over de forudsætninger, en holdbar national omstilling kræver, dels også i den opfattelse, at den lille stats ro og fasthed let kan rokkes, hvis talstærke fremmedelementer bringes indenfor dens grænser.

Naturligvis er også arbejderne som andre interesseret i, at dansk kultur og dansk sindelag hævdes så stærkt som muligt, og derfor har også de med glæde støttet det danske, kulturelle arbejde i Sydslesvig.

— Slutningen af dette rids vil jeg vie et emne, som både er af principiel vigtighed, og som har aktuel adresse. Jeg vil sige lidt om selvbestemmelsesretten og specielt om arbejderbevægelsens stilling dertil.

Den virkelig frie stat giver alle sine borgere frie og lige vilkår. Det indebærer bl. a., at den enkelte selv bestemmer sit nationale tilhørsforhold og kan forlange, at hans stillingtagen ikke efterforskes og drages i tvivl. Derfor kan der ikke på noget tidspunkt sættes bom for forandringer i den nationale stilling, en vis bevægelse vil altid finde sted, og måske kan situationen modnes for nye afgørelser. Men det eventuelle grundlag derfor må naturligvis være skabt gennem folkeligt og kulturelt arbejde og på de lange linier.

Hvis nu en folkeafstemning har fundet sted, og den nye grænse er

draget i henhold til den således trufne afgørelse, ligger denne grænse så fast for tid og evighed? Svaret må blive benægtende. Det er meget muligt, der aldrig mere vil finde nogen ændring sted, fordi den een gang foretagne revision har ramt det rigtige og varige, men givet er det ikke. En kulturel brydning vil fortsat finde sted, hvor nationaliteterne mødes, og måske kan vægtskålen vippe endnu engang — og til hvilken side det skal være. Yderligere fremrykning kan ske for den nation, som vandt folkeafstemningen, der dannede basis for en grænseændring, men det kan også gå sådan, at vundet land kan tabes.

Arbejderbevægelsen har aldrig ønsket de skarpe nationale kampe, og navnlig i vore dages hårdt trængte Europa bør de nationale brydninger på landegrænserne foregå i en fordragelighedens atmosfære, men selvbestemmelsesrettens princip vil dog stadig være uanfægtet, og det er vistnok også uanfægtet, i hvert fald aldeles ubetinget fra dansk side.

I det slesvigske Socialdemokratis historie finder man adskillige udtalelser, hvori selvbestemmelsesrettens princip fremhæves. I 1917 rejste danske socialdemokrater krav om selvbestemmelsesret for Nordslesvig, og det tyske Socialdemokrati akcepterede princippet. Bernerkonferencens dansk-tyske udtalelse i 1919 byggede ligeledes på selvbestemmelsesretten. Springer man frem til 1945, møder man i samlingsregeringens programerklæring vendingen: »Regeringen, som står på den nationale selvbestemmelsesrets grund«. Arbejderbevægelsen er fuldt med i de senere officielle, danske udtalelser, hvori man ligeledes fremhæver princippet som grundlæggende, og også i Socialdemokratiets egne udtalelser om sagen fastholder man denne betragtning.

Man vil se, hvor konsekvent denne principielle linie er fastholdt. Den fastholdes fremdeles, og anderledes kan det ikke være, fordi princippet er forbundet med selve friheden. Noget andet er så, at princippet først kan kræves anvendt, når nødvendige forudsætninger derfor er skabt.

— De første 30 år efter genforeningen blev en meget bevæget, undertiden næsten dramatisk skiftende periode. Men uanset storm eller stille er genforeningsarbejdet faktisk fuldbåret, kongeåskellet har helt fortonet sig og er simpelthen forsvundet som begreb. Sammenslutningen med det øvrige Danmarks samfundsliv og kulturverden er sket.

For den nordslesvigske arbejderbevægelse er udviklingen i de 30 år forløbet stort set jævnt og solidt. Den er i hele sin organisatoriske opbygning, i sin virkemåde og i sin mentalitet helt ud blevet en organisk del af den danske arbejderbevægelse.

UDVIKLINGEN I NORDSLESVIG I 40'ERNE

Af Kai Edv. Larsen.

Der var for den danske befolkning i Nordslesvig intet overraskende i, at det tyske mindretal ved besættelsen 9. april 1940 troede, grænse-spørgsmålet nu for alvor vilde blive rullet op. Den forudgående tyske propaganda såvel syd for Skelbækken som i selve Nordslesvig havde jo skabt en naturlig baggrund for omfattende forventninger i så henseende, og tilstedeværelsen af tysk militær i Danmark blev for tyskerne symbolet på det, de kaldte »*viljens triumf*« også her, så der skabtes hos dem en følelse af overlegenhed og magt, der førte til direkte overgreb over for danske myndigheder og en overordentlig udæskende holdning over for den dansksindede befolkning i al almindelighed.

Da det imidlertid ret omgående blev betydet mindretallet, at »Nordmark«-spørgsmålet slet ikke stod på dagsordenen, men at nazismens planer var af en helt anden og langt mere vidtrækkende karakter, vakte det naturligvis skuffelse. Man *vilde* simpelthen ikke rigtig tro på, at der ikke skulde ske noget! Partiledelsen i Åbenrå måtte derfor rykke ud med paroler og indtrængende formaninger om at iagttage en »disciplineret, besindig holdning«, så man ikke indlod sig på særaktioner af nogen art.

Men de ånder, der var vakt til live, lod sig ikke så let besværges! Selv det tyske mindretalsorgan, »*Nordschleswigsche Zeitung*«, slog sig voldsomt i tøjret, og satte ind med en række hadske angreb på fremtrædende danske, som man i visse tilfælde pågående krævede fjernet fra grænselandet, idet man iøvrigt lagde ansvaret for det skarpe modsætningsforhold, der efterhånden opstod mellem tysk og dansk, over på den dansksindede befolkning, der ikke vilde forstå den nye tid, men som »die ewiggestrigen« (d.v.s. dem fra en svunden tid) i håbløs uforstand satte sig op mod den sejrrige nationalsocialistiske ideologi.

Mens de tyske ledere og den tyske presse farisæisk forsikrede, at man tilstræbte ro og orden i Nordslesvig, blev tonen i mindretalsbladet stadig mere truende og udæskningerne stadig mere åbenbare. Under den velkendte angiverrubrik »*Unsere Stimme*« henledte man bl. a. opmærksomheden på, at man i tyske kredse meget vel kendte dem, der måtte regne med at blive behandlet som fjender i »*afregningens time*«, og ved års-

skiftet i 1941 henvisle en af hjemmetyskhedens dengang mest fremtrædende mænd, gårdejer *Wilhelm Deichgræber* direkte til koncentrationslejrene, idet han skrev: »*Til det nye Europa hører også et nyt Danmark, og vi tvivler ikke om, at det vil lykkes for det som for så mange andre lande at blive herre over den engelske syge. De små midler herimod har sikkert allerede gjort sig bemærket. I særligt alvorlige tilfælde skal hensigtsmæssigt indrettede kursteder have vist sig helsebringende!*«

Den magt, tyskerne følte sig i besiddelse af, blev såvist udnyttet til det yderste, bl. a. ved økonomisk boycott over for den danske befolkning og en gentagen tilsidesættelse af hensynet til danske love og bestemmelser. Det var i denne forbindelse intet mindre end ydmygende, at danske myndigheder, efter at f. eks. den militære hjemmetyske organisation »Schleswigsche Kameradschaft« havde trodset både uniformsforbudet og forbudet mod optog og demonstrationer, måtte sætte sig til forhandlingsbordet med lovbryderne, ligesom det var stridende imod den linie, vi normalt vilde følge, da man forud for folketingsvalget i 1943 gik med til at give tyskerne et såkaldt »folkegruppekontor« under statsministeriet som erstatning for den repræsentation, de indtil da havde haft i folketinget, men ikke kunde opnå, fordi partiledelsen ikke havde mod til at *mønstre* de tyske stemmer!

Besættelsestiden betød, at vi nu og da måtte bøje os for den tyske overmagt; men det gik som under køllerperioden, da det blev sagt: »*Vi bøjer os aldrig dybere, end at vi kan rejse os igen med styrke og fornyet mod!*« De tyske fremstød blev opfanget af et stærkt og ubrydeligt dansk sammenhold, en sejr og enig vilje til at stå prøvelserne igennem, og således blev besættelsesårene vel en hård tid, men samtidig også både en berigende og opløftende tid, hvor vi fandt ind til det, der bandt os sammen som folk. Det gav sig bl. a. udslag i vore organisationers voksende styrke, i en enestående manifestation af det landsmandsskab, intet tysk overgreb var istand til at bryde.

»De sønderjydske Danske Samfund«, der startedes kort efter besættelsen, fik en tilslutning, der gjorde denne organisation til den hidtil største i Sønderjyllands historie med lokalforeninger i samtlige sønderjydske købstæder og samtlige sønderjydske sogne. De gamle nationale foreninger, Skoleforeningen og Sprogforeningen samt de nordslesvigske grænseforeninger kunne notere en meget betydelig stigning i medlemstallet, og i »Dansk Samråd«, der oprettedes forud for folketingsvalget 3. april 1939 og i De sønderjydske Danske Samfunds hovedbestyrelse med repræsentanter fra så at sige alle kredse og alle partier fik vi just i besættelsesårene et betydningsfuldt forum, hvor man fortroligt kunne drøfte foreliggende problemer og med stor vægt over for befolkningen angive de direktiver, der måtte anses for påkrævede.

En jævn sønderjydsk håndværker gav dengang udtryk for den danske befolknings fælles følelser, idet han skrev:

Vi hørte signalet:
 »*Til Samling!*« den dag,
 da stormen brød over os ind.
 Vi fulgte. Og hør
 gennem brændingens brag
 sang noget sig frem i vort sind.
 Lad byrderne knuge,
 vi bærer dem nok,
 når vi veed, mens vi samles og løfter i flok:
 de skal bæres for *Danmark!*

Mens det tyske mindretal opbyggede et organisationskompleks, der vidt forgrenet tog sig på at sikre det helt store fremstød — økonomisk gennem »Liefergemeinschaft der deutschen Berufsgruppen«, militært og politimæssigt gennem »Schleswigsche Kameradschaft«, tidsfrivilligt tjenesten og selvbeskyttelseskorpserne, voksede samlingen i den danske befolkning til værn mod forsøgene på at undergrave den nordslesvigske danskheds stilling.

Med besættelseen måtte vi regne med, at den normale afholdelse af politiske valg ville være udelukket, så det lå nær at anfage, at man fra tysk side vilde prøve at forplumre de foreliggende kendsgerninger m. h. t. landsdelens nationale stilling som baggrund for *trods alt* at få grænsen ændret! Dr. *Peter Kragh* i Tinglev havde allerede før besættelsen konstrueret en såkaldt *befolkningsstatistik*, der skulde bevise, at Nordslesvigs danske flertal var tvivlsomt; men ca. 80.000 medlemmer i De sønderjydske Danske Samfund slog bunden ud af denne befolkningsstatistik!

Den største tyske sammenslutning, »Bund deutscher Kultur«, havde i 1942 13.500 medlemmer, således at forholdet mellem det danske og tyske medlemstal i de to centralorganisationer omtrent svarede til forholdet mellem danske og tyske stemmer ved valget i 1939, da der stod 79.000 danske stemmer over for 15.000 tyske.

De erobringer, tyskheden kunne notere, blev da også relativt beskedne og af udpræget *konjunkturmæssig* karakter. Det var ikke mindst tilfældet på skolens område, hvor man øvede direkte pres på småkårsfolk for at få dem til at sende deres børn i tysk skole. Så kunne de få arbejde og god fortjeneste! Kun forholdsvis få lod sig imidlertid lokke eller skræmme til at svinge deres danske indstilling! Klart og skarpt stod det for så at sige hele den danske befolkning i Nordslesvig, at det gjaldt om at holde stand på dette som på andre områder, og for at støtte de danske småkårsfolk, der lettest kunne blive et bytte for de tyske lokke-

toner, påtog de danske organisationer sig en række sociale opgaver, der øvede en særdeles gavnlig virkning.

Da man nåede frem til folketingsvalget 23. marts 1943 fik Nordslesvig derefter lejlighed til på ny at vise sit danske ansigt. Der var ganske vist ikke tale om nogen direkte styrkeprøve, da tyskerne som nævnt ikke ønskede at deltage; men det danske stemmetal blev alligevel sat op i forhold til 1939 fra 78.902 til 83.738.

Udviklingen var da som følge af Tysklands tiltagende militære vanskeligheder nået dertil, at man ikke kunne undgå at bemærke en vis usikkerhed inden for mindretallet. En af de mest produktive tyske penneførere, den tyske privatskolelærer *Wilhelm Jürgensen*, Bovrup, proklamerede under pseudonymet »*Asmus von der Heide*« det »hellige had« til alle anderledestænkende og efterlyste en fanatisk, ensidig tro på det, han kaldte »*vor ret*«. Hans skarpe udfald mod danskheden og ophidsende angreb på navngivne danske personer havde ikke indtil da fremkaldt tysk modsigelse; men situationen var nu ændret så afgørende, at en had-propaganda ikke havde mulighed for at finde fornøden forståelse hos den menige tysker, der tværtimod i stigende grad begyndte at frygte for, hvad fremtiden vel kunne bringe! Man slog derfor kort efter ind på en forståelsespolitik, der dog var præget af en *begrænset* forståelse fra tysk side. Det var simpelthen reminiscenserne af den fanatiske tro på den nationalsocialistiske verdensanskuelses uovertræffelighed, der gjorde sig gældende inden for en tyskhed i fremadskridende opløsning og foran den uundgåelige katastrofe, da den tyske hær omsider kapitulerede!

Den 4. maj 1945 trådte dyrlæge, dr. *Møller* tilbage som fører. 5. maj tryglede »*Nordschleswigsche Zeitung*« om dansk overbærenhed, mens den tidligere tyske folketingsmand, pastor *Johs. Schmidt*, bad om, at man dog i hvert fald gav tyskerne lov til at leve i fred med deres sorg.

Og således sluttede besættelsestiden i Nordslesvig!

Men med befrielsen og kapitulationen opstod en række problemer for den danske befolkning. Megen harme og bitterhed var opsamlet i de fem ufrihedens år, så en udløsning var uundgåelig. I dag er de fleste vist rede til at indrømme, at vi ikke med udelt tilfredshed kan se tilbage på alle de reaktioner, der fremkaldtes, selv om opgøret i det store og hele formede sig langt lempeligere, end man umiddelbart havde haft grund til at vente. *Naboskabet* var nu engang en kendsgerning, og enhver med nogen indsigt måtte forstå, at tyskerne trods alt i fremtiden ville have mulighed for at øve indflydelse på udviklingen af det dansk-tyske forhold.

Parolen fra dansk side om, at der herefter ikke burde være særrettigheder af nogen art for mindretallet, førte bl. a. til ophævelsen af de offentlige tyske skoler, og ikke mindst omkring dette spørgsmål opstod

en ofte heftig meningsytring, idet visse danske kredse holdt på en ubrudt videreførelse af mindretalsordningen fra 1920. Konfiskationen af tyske midler, erhvervet over Nationalbanken, og af tysk ejendom (herunder en række af de tidligere tyske privatskolebygninger) mødte også i flere tilfælde dansk indsigelse, ligesom selve udrensningen og retsopgøret satte anskuelserne skarpt op imod hinanden.

Under disse forhold rejste tyskheden sig på ny! Det sammenbrudte, nazistisk opbyggede organisationskompleks erstattedes af »Bund deutscher Nordschleswiger«, hvis medlemstal hurtigt nåede op på ca. 3000, og i stedet for »Nordschleswigsche Zeitung« påbegyndtes udgivelsen af et ugeblad, »Der Nordschleswiger«, under redaktion af *Ernst Sigfred Hansen*, der vel i dag må betragtes som tyskhedens egentlige leder. Det program, »Bund deutscher Nordschleswiger« offentliggjorde straks efter organisationens oprettelse, indeholdt en forsikring om ubetinget loyalitet over for den danske konge, den danske stat og den nuværende grænse, og det tilføjedes, at man ville tilstræbe en ærlig fred i hjemstavnen.

Til at begynde med fulgte »Der Nordschleswiger« dette program; men kursen blev snart mere svingende med skarpe angreb på dansk styre. Nogen erkendelse af skyld er med ganske få undtagelser egentlig aldrig kommet til udtryk inden for tyskheden, der tværtimod følte sig forurettet bl. a. ved straffeloven med tilbagevirkende kraft. »Der Nordschleswiger« gav gennem offentliggørelse af forskellige indlæg og i redaktionelle kommentarer denne følelse af forurettelse rig næring, men gjorde det formodentlig i bestræbelsen for at samle den splittede tyskhed — de bitre og hadefulde, der i mere eller mindre høj grad var blevet svejset sammen under interneringen i Fårhuslejren så vel som dem, der ønskede at leve i fred og fordragelighed efter det skæbnesvangre eventyr, deres ledere havde ført dem ud i.

Vi har i den senere tid med tilfredshed noteret en væsentlig ændring, således at den liberale linie i »Der Nordschleswiger« nu overvejende præger bladet, og selv om redaktør Ernst Sigfried Hansens tidligere nære tilknytning til nationalsocialismen ikke lader sig bortforklare, vil han sikkert i kraft af sin personlighed som realitetspolitiker være i stand til at yde et værdifuldt bidrag til en nationalpolitisk afspænding i Nordslesvig.

Ved folketingsvalget den 3. september i fjor blev der afgivet 6407 tyske stemmer eller 7,07 procent af samtlige afgivne stemmer i landsdelen, — en tilbagegang på over 1000, der kan have flere årsager: først og fremmest det udsigtsløse i at opnå en repræsentation på den danske rigsdag, selv når de 2000 amnesterede tyskere kommer til, men også et voksende ønske i tyske kredse om at gå stærkere op i det danske samfund. Denne indstilling, som er værd at bemærke, vil dog næppe forhindre en til-

tagende tysk kulturel indsats. Det er allerede lykkedes at starte 25 tyske privatskoler med tilsammen 752 elever, og med den statsstøtte, der ydes, og de midler, der sydfra tilflyder mindretallet, skulle det have god chance for at udnytte alle muligheder. Der er dog efter det foreliggende ingen udsigt til, at tyskerne i fremtiden kan nå tilnærmelsesvis op på de elevtal, man opererede med under besættelsen, da man i de tyske privatskoler havde over 1500 elever og i de tysksprogede folkeskoler ca. 1800.

På *den tyske dag* i Tønder i slutningen af 1950 — aflagdes en række beretninger, der bekræftede, at det tyske kulturarbejde er i fuld udvikling, ikke blot som allerede nævnt på skolens område, men for så vidt også hvad angår det tyske kirkelige arbejde, ungdomsarbejdet, det landbrugsfaglige arbejde, biblioteksvæsnen m. v.

Når vi ser tilbage over 40'erne, dukker en række lyse minder frem fra en mørk tid, da sammenholdet har visheden om, at retfærdigheden ville sejre; men der er også minder om en hensynsløs tysk udnyttelse af danske vanskeligheder og dansk ufrihed. Vi er imidlertid klare over, at grænsekampen vil fortsætte, og selve denne kendsgerning stiller uafviselige krav til den befolkning, der lever og virker hernede, hvor de to kulturer mødes. Vi skal være villige til at glemme det, der skete i en bitter stund, således at de mørke minder i hvert fald ikke stiller sig i vejen for ærlige bestræbelser, der går ud på at fredeliggøre forholdene ved grænsen.

De ord, De sønderjydske Danske Samfund rettede til den nordslesvigske befolkning den 9. maj 1945, tjener også i dag som ledemotiv for os med deres understregning af, at det nationale arbejde må føres under bevarelse af kulturel frihed og ud fra det syn, der var bestemmende for vore fædre:

Danskens lov i strid og fred
være ret og billighed,
som kong Volmer vilde.

INDHOLD

<i>Svend Thorsen: Den folkelige genforening</i>	s. 5—14
<i>Troels Fink: De politiske bevægelser i Nordslesvig i 1920'erne</i>	s. 15—21
<i>Troels Fink: Jordkampen efter genforeningen</i>	s. 22—29
<i>Hans Lund: Den nationalpolitiske udvikling 1933—40</i> ..	s. 30—37
<i>Johan Hvidtfeldt: Mindretallet under nazismen</i>	s. 38—43
<i>Frede Nielsen: Den nordslesvigske arbejderbevægelse 1920—50</i>	s. 44—51
<i>Kai Edv. Larsen: Udviklingen i Nordslesvig i 40'erne</i> ..	s. 52—57

JYSKE SAMLINGER

GRUNDLAGT 1866

Siden 1950 er *Jyske Samlinger* blevet udsendt i nyt, stort format og moderne udstyr. Tidsskriftet bringer nu bidrag såvel til dansk historie i almindelighed som til speciel jysk historie. Den nye rækkes første hæfter har bragt følgende afhandlinger og artikler:

Johan Hvidtfeldt: *Viborg tugthus i 1700-årene.*

Troels Fink: *Grundtvig og Sønderjylland.*

Erik Reske-Nielsen: *Nationale og sociale forhold i sø-officerskorpset 1660—1919.*

Troels Fink: *Omkring Ejderpolitikken udformning.*

Georg Nørregård: *Klasseforskellen mellem gårdmænd og husmænd i 1870'erne.*

Troels Fink: *Fra sønderjysk mellemkrigstid.*

E. A. Bjørk: *En trolldomsproces fra det 19. århundrede.*

Johan Hvidtfeldt: *Overdådighed og klædedragt i 1700-årene.*

Afsnittet »Litteraturnyt« bringer i hvert hæfte en alsidig orientering i den nyudkomne, historiske litteratur, og rubrikken »Fra andre tidsskrifter« giver en indholdsoversigt til en række tidsskrifter, der har bragt bidrag af historisk interesse.

Jyske Samlinger udsendes to gange om året.

Abonnementsprisen er 8,00 kroner årligt.

Henvendelse om abonnement:

*Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur
Universitetet, Århus.*

I serien:

**Skrifter, udgivne af Historisk samfund
for Sønderjylland**

er udkommet:

- Nr. 1. Erik Christensen: *Fra min virksomhed i Tønder*. 2,25 kr. (I boghandelen 3,00).
- Nr. 2. P. J. Refshauge: *Bonden, der blev landråd*. Udsolgt.
- Nr. 3. *Tønder gennem tiderne*. I—II. 25 kr. (I 14 kr., II 11 kr.) (37,50).
- Nr. 4. M. H. Nielsen: *Fra slesvigsk fattigvæsens fortid*. 4,50 kr. (6,00).
- Nr. 5. Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: *Vejledning i studiet af Sønderjyllands historie*. 4 kr. (8,00).
- Nr. 6. *Navneregister til H. P. Hanssens værker*. Udgivet af Johan Hvidtfeldt. 2 kr. (4,00).
- Nr. 7. *Aktstykker vedrørende Kreditanstalt Vogelgesangs tilblivelse*. 3 kr. (4,50).
- Nr. 8. Peter Kr. Iversen: *Vejledning for sønderjydske lokalhistorikere*. 2 kr. (3,00).
- Nr. 9. Johan Hvidtfeldt: *Slægtshistoriske studier i Sønderjylland*. 2 kr. (3,00).
- Nr. 10. *Nordslesvigs åndelige genforening med Danmark*. 6 kr. (10,00).
- Nr. 11. Olav Christensen: *Bibliografi over sønderjydske slægtstavlelitteratur*. 2 kr. (3,00).
- Nr. 12. *Nordslesvig efter genforeningen*. 7 radioforedrag. 3 kr. (4,50).

Medlemmer af Historisk samfund for Sønderjylland kan bestille skrifterne hos samfundets kasserer, adjunkt Knud Fanø, Frilandsvej 21, Tønder.

Ikke-medlemmer kan købe dem i boghandelen.